

A watercolor illustration on a light beige background depicting a diverse group of people. On the left, a woman in a green dress and a woman in a blue dress with a red dog on her back are walking. In the center, a woman in a blue dress is using a walker. On the right, a man in a blue sweater and hat is walking with a cane, and a woman in a green top is standing with her arms raised. In the bottom right, a woman in a green top is kneeling and holding a child in a brown outfit. The text is written in blue, with 'syrjivästä' in a cursive font and the rest in a bold, sans-serif font.

syrjivästä
SIIRTYMÄSTÄ
reiluun
KESTÄVYYS
MURROKSEEN

SUOMEN
KULTTUURIRAHASTON
ARGUMENTA-HANKE
KESTÄVYYSMURROKSEN
MARGINAALIT

Syrjivästä siirtymästä reiluun kestävyysmurrokseen

KESTÄVYYSMURROKSEN MARGINAALIT -HANKKEEN RAPORTTI

SUOMEN KULTTUURIRAHASTON ARGUMENTA-APURAHA 1/2023-5/2025.

JULKAISIJA ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO 2025

TAITTAJA JA KUVITTAJA MEERI HENTILÄ

ANNA MUSTONEN, EMMI SALMIVUORI, TIIA-MARI TERVAHARJU (TOIM.);

ARMILA, PÄIVI; HÄYRYNEN,

SIMO; KALLIO, KIRSI-PAULIINA; KUUSIOLA, TIMO; LAIHONEN, MAARIT;

LUHTAVAARA, ANTTO;

LYYTIMÄKI, JARI; SALONEN, ARTO O.; VAINIKKA, VILHELMIINA &

VALKONEN, JARNO

HANKKEEN NETTISIVUT

ANNA MUSTONEN, HANKEJOHTAJA ANNA.MUSTONEN@UEF.FI

Suomen ympäristökeskus
Finlands miljöcentral
Finnish Environment Institute

Suomen
Kulttuurirahasto

Tampereen
yliopisto

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Sisällys

PROLOGI.....	2
OSA I.....	5
SYRJIVYYDEN RISKIT SIIRTYMÄSSÄ.....	5
TEESIT REILUUTEEN.....	6
TOIMENPIDE-EHDOTUKSET.....	8
OSA II.....	14
TUTKITTUA TIETOA KESTÄVYYSMURROKSEEN LIITTYVISTÄ MARGINAALISUUKSISTA.....	14
MIKÄ MONIKRIISI?.....	14
MIKÄ KESTÄVYYSMURROS?.....	15
MIKÄ OIKEUDENMUKAISUUS?.....	16
MIKÄ OSALLISUUS?.....	18
LUONNONVAROJEN KÄYTTÖ.....	19
TYÖ JA TALOUS.....	22
HYVÄ ELÄMÄ.....	27
OSA III.....	32
KANSALAISTYÖPAJOISTA OSALLISUUTTA.....	32
TYÖPAJAT JA NIISSÄ KÄYTETYT MENETELMÄT.....	32
TYÖPAJAKONSEPTIEN HAVAITUT HAASTEET.....	35
YHTEENVETO TYÖPAJOJEN SISÄLLÖISTÄ.....	36
EPILOGI.....	41
LÄHTEET.....	43

Prologi

“Onko kestävyysmurros sitä, että kaikki muuttaa Helsinkiin?”, eräs työpajan osallistuja pohti. Tältä kestävyystoimet voivat näyttää julkisen keskustelun perusteella. Ketä kestävyysmurros oikein koskee, miten se vaikuttaa ja mitä sen pitäisi tarkoittaa ihmisten elämässä?

Ymmärrämme kestävyysmurroksen laajana yhteiskunnan rakenteisiin ja toimintaan tähtäävänä muutoksena, joka ulottuu kaikille politiikkasektoreille ja painottaa sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja ekologista kestävyyttä. Se on siis enemmän kuin niiden toimien vahvistamista, joita ihmistoiminnan ympäristövaikutusten suitsimiseksi on tähän asti tehty. Se on myös enemmän kuin pelkkä sellainen vihreä siirtymä, jossa luotetaan nykyisiin yhteiskunnan rakenteisiin, talousjärjestelmään ja teknologian kehitykseen. Kestävyysmurros luo yhteiskuntaa, jossa rakenteet mahdollistavat kestävä elintavat, hyvinvoinnin ja tuotannon.

Tarkastelemme tässä raportissa vihreään siirtymään liittyvien hyötyjen ja haittojen reilua jakamista kiinnittäen erityishuomiota yhteiskunnan ja päätöksentekoprosessien marginaaleihin. Näemme, että yhteiskunnassa ja yhteisöissä tapahtuu marginalisointia silloin, kun sivuutetaan joidenkin ääniä päätöksenteossa tai jätetään huomioimatta toisten tarpeita yhteisen hyvän jakamisessa. Ihmisiä syrjäytetään myös politiikkatoimin sosiokulttuurisen taustan, yksilöllisten ominaisuuksien, asuinpaikan tai elinkeinon perusteella – tai vaikkapa laatimalla kuluttajavetoista ympäristöpolitiikkaa, jossa ”rahalla saa ja sähköautolla pääsee”. Marginaalisuutta tuotetaan siis yhteiskunnassa osana päätöksentekoa ja strategista kehittämistä.

Jatkuvat globaalit murrokset ja niihin liittyvät ongelmaketjut lisäävät epävarmuutta ja haavoittuvuutta myös Suomessa. Ympäristöongelmat vaikuttavat politiikkaan ja julkishallintoon pääasiassa välillisesti, mutta yhteisöjen toimintamahdollisuuksiin ja ihmisten elämäntilanteisiin ne vaikuttavat myös suoraan. Sodat ja konfliktit ovat suunnanneet yhteiskunnallisen huomion kovaan, aseelliseen turvallisuuteen. Monikriisi, marginalisoituminen ja syrjäyttäminen kuitenkin heikentävät yleistä turvallisuutta, mikä saa keskusteluissa vähän huomiota. Koettu ja todellinen turvallisuus koostuu paitsi sotilaallisesta varautumisesta, myös hyvinvoinnin perustan pysyvyydestä ja ylläpidosta.

Kestävyyttä edistämään pyrkivät toimet, niiden tarkoitusperät ja vaikutukset ovat moninaisia. Osana EU:ta Suomi pyrkii muuttamaan yhteiskuntaa aiempaa kestävämmäksi vihreän tai puhtaan siirtymän toimin. Pelkän taloudellisen kestävyuden tavoittelemisen voi kuitenkin johtaa epäoikeudenmukaiseen kehitykseen, mikä tulisi huomioida vihreän siirtymän toimia toteutettaessa. Vihreän siirtymän nojalla saatetaan ajaa myös luonnonvarojen tehokkaampaa hyödyntämistä nykyisen kulutustason säilyttämiseksi. Siirtymätoimet voivat lisäksi aiheuttaa perustarkoituksensa vastaisesti ekologisia, sosiaalisia tai taloudellisia haittoja – joko paikallisesti tai muualla.

Kestävyysmurroksen vaatimien toimien hyväksyttävyyden kannalta haasteellista on, että kaikkien kestävyteen pyrkivien toimien todelliset vaikutukset eivät usein ole selkeästi tai lyhyellä aikavälillä osoitettavissa tai mitattavissa. Kuinka suuri osa esimerkiksi vihreän siirtymän nojalla kaadettavista metsistä tai kaivetuista mineraaleista edistää maailmanlaajuisia kestävyysmurrosta? Edistääkö osa toimista lähinnä vallitsevien elintasoerojen ylläpitämistä, hyväosaisten ihmisten elämäntapojen viherryttämistä ja vauraiden valtioiden asemaa?

Kestävyys tulee ymmärtää moniulotteisesti, eri tavoin eri tilanteissa ja paikoissa merkityksellistyvänä asiana. Oikeudenmukaisen kestävyysmurroksen toteutuminen edellyttääkin sen edistäjiltä herkkyyttä paikallisille eroille ja piirteille. Kaikki yhteiskunnalliset murrokset tapahtuvat osin valtio-ohjatusti, osin osana markkinoiden ja yhteiskuntaelämän dynamiikkaa, ja kaikkia murroksia kohtaan esiintyy vastarintaa ja epäilyksiä.

Kestävyysmurroksen oikeudenmukaisuutta mittaa hyvin se, kuinka hyvin suunnitellut toimet huomioivat yhteiskunnan haavoittuvat osat ja reuna-alueet. Eriarvoisuuden, osattomuuden ja ulkopuolisuuden lisääntyminen voivat vaarantaa paitsi kestävyysmurroksen toteutumisen, myös koko yhteiskunnan vakauden. Kaikkien ihmisten tulisi

kokea voivansa vaikuttaa ja osallistua omalla tavallaan yhteiskunnan kestävyvyyden edistämiseen sekä hahmottaa paikkansa nykyistä kestävämmässä maailmassa.

Onko kaikille suomalaisille sitten tarjolla konkreettisia väyliä osallistua näihin ”kestävyystalkoisiin” kykyjensä, taitojensa ja resurssiansa mukaisesti? Entä onko vallitseva sosiaalinen ilmapiiri sellainen, että se tukee kestävien valintojen tekemistä?

Jokainen ihminen on oman elinpiirinsä toimija. Mikä tämä elinpiiri on ja miten kukin kokee itsensä toimijaksi, ovat kontekstuaalisia kysymyksiä. Lieksassa, Kemijärvellä tai Tampereella asuville kestävyysmurroksen vaatimukset näyttävät eri tavoin, koska heidän kokemukselliset maailmansa ovat erilaisia. Marginaalisuus määrittyy näistä koetuista maailmoista käsin ja on siten yhtä monimuotoista kuin kokemus yhteisöjen ja yhteiskunnan jäsenyydestä.

Olemme kuunnelleet niiden ihmisten ääniä, jotka kokevat jäävänsä sivuun kestävyysmurroksen toimien suunnittelusta ja toteutuksesta. Kokosimme tietoa eri tieteenaloilta ja erilaisilta alueilta kestävyysmurroksen vaikutuksista jo yleisesti tunnistettuihin sekä vasta rakentumassa oleviin marginaalisuuksiin. Tavoitteenamme on edistää niiden ihmisryhmien ja elinympäristöjen oikeudenmukaista huomioimista, joiden elinolosuhteita ympäristökriisi ja sen ratkaisemiseen pyrkivät toimet heikentävät ja jotka tarvitsevat tukea kestävyysmurroksen vaatimiin toimiin sopeutumiseen.

Kansalaisnäkökulmien keräämiseksi järjestimme työpajoja, joissa toimme yhteen erilaisia paikallisia ihmisiä kolmella alueella eri puolilla Suomea. Tuimme heitä keskustelussa kestävyysmurroksen eri ulottuvuuksista sekä erityisesti elämisestä ja tulevaisuudesta tässä monikriisin ajassa. Keskusteluissa nousi esille yhteiskunnallisiin muutoksiin sekä kestävyysmurrosta käsittelevään julkiseen keskusteluun liittyviä marginaalisuuden ja syrjäytymisen kokemuksia sekä koettuja toimijuuden haasteita ja mahdollisuuksia. Jatkoimme keskustelua asiantuntijaseminaareissa, joissa kansalaisten kokemustieto otettiin osaksi dialogia kutsuttujen puhujien tutkimusperustaisten näkemysten kanssa.

Koko yhteiskuntaa ravistelevan kestävyysmurroksen toteuttamiseen liittyy vääjäämättä monia riskejä ja hallitsemattomuutta, mutta myös mahdollisuuksia ennakoimattoman hyviin lopputuloksiin. **Murrokset luovat mahdollisuuksia uudelle yhteiskuntaelämälle: uusille tavoille ajatella ja järjestää yhteiskunnan toimintaa eri mittakaavoissa, asuinalueilta kansalliselle ja aina planetaariselle tasolle asti. Kestävyysmurros voi auttaa purkamaan marginaalisuuksia ja edistää yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista.**

Kestävyysmurroksen marginaalit -hanke toteutettiin Suomen Kulttuurirahaston Argumenta-rahoituksen tuella vuosien 2023–2025 aikana. Hankkeen hallinnoinnista vastasi Itä-Suomen yliopisto. Mukana oli eri tieteenalojen tutkijoita Itä-Suomen (Anna Mustonen, Emmi Salmivuori, Simo Häyrynen, Päivi Armila, Arto O. Salonen ja Maarit Laihonen), Tampereen (Kirsi Pauliina Kallio, Tiia-Mari Tervaharju ja Vilhelmiina Vainikka) ja Lapin (Jarno Valkonen) yliopistoista sekä Suomen ympäristökeskuksesta (Jari Lyytimäki). Hankkeessa järjestettyjen kansalaistyöpajojen fasilitointeja olivat toteuttamassa ajatus- ja toimintahautomot Creatura (Timo Kuusiola) ja PlanWe (Antto Luhtavaara).

Lukuohje

Raportti koostuu kolmesta eri osasta, joista ensimmäisessä esitämme tiivistetysti kestävyysmurroksen oikeudenmukaisen toteutumisen kannalta keskeisiä huomioitavia tekijöitä ja toimenpiteitä. Raportin toisessa osassa ovat tutkimusperustaiset perustelut toimenpide-ehdotuksille. Kolmas osa pitää sisällään kuvaukset työpajoista ja niiden keskeisistä sisällöistä.

Syrjivyyden riskit siirtymässä kiteyttävät keskeiset poliittisen päätöksenteon ja vihreän siirtymän toimien riskit oikeudenmukaisuudelle ja marginalisaatiolle.

Teesit reiluuteen sisältävät tärkeimmät huomioitavat seikat oikeudenmukaisen kestävyysmurroksen toteutumisessa.

Toimenpide-ehdotukset ovat työpajojen viestien pohjalta muodostettuja tieteellisellä tiedolla ja muiden ajankohtaisten aihepiiriä koskevien raporttien näkökulmilla täydennettyjä konkreettisia toimenpide-ehdotuksia oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi kestävyysmurroksessa.

Työpajojen ehdotuksia ovat työpajakeskusteluissa ja niiden ennakkohaastatteluissa esitettyjä ehdotuksia päätöksentekoon.

OSA I

Syrjivyyden riskit siirtymässä

JOS YMPÄRISTÖKRIISIIN EI VASTATA RIITTÄVÄN NOPEASTI, SIITÄ KÄRSIVÄT VAKAVIMMIN NE, JOILLA EI OLE EDELLYTYKSIÄ SELVIITYÄ TULEVISSA MUUTOKSISSA.

PÄÄTÖKSENTEKO, JOSSA PAINOTTUU LYHYEN TÄHTÄIMEN TALOUDELLINEN KESTÄVYYS, EI HUOMIOI LUONNONVAROJEN RAJALLISUUTTA EIKÄ KIIHTYVÄÄ YMPÄRISTÖKRIISIÄ, JOLLOIN SE VAARANTAA LUONNONVAROJEN UUSIUTUMISKYVYN SEKÄ MAAPALLON KANTOKYVYN.

YHTEISKUNNALLISESSA KESKUSTELUSSA JA JULKISESSA PÄÄTÖKSENTEOSSA EI TUNNISTETA RIITTÄVÄSTI MONIKRIISIN LAAJA-ALAISUUTTA JA EKOLOGISET JA SOSIAALISET ONGELMAT NÄHDÄÄN TOISISTAAN ERILLISINÄ.

KANSALLISESTI TAI EU-TASOLTA MÄÄRITTYVÄT TAVOITTEENASETELUT EIVÄT HUOMIOI RIITTÄVÄSTI ERI PUOLILLA SUOMEA ELÄVIEN IHMISTEN ARKITODELLISUUTTA.

VIHREÄ SIIRTYMÄ EI OLE KESTÄVÄ, JOS SE OHITTAÄ PAIKALLISET ERITYISPIIRTEET JA TARPEET JA JOS SE PERUSTUU JATKUVAA TALOUSKASVUA JA KORKEAA KULUTUSTASOA YLLÄPITÄVÄÄN LUONNONKÄYTÖN TEHOSTAMISEEN.

VIHREÄN SIIRTYMÄN TOIMET, JOTKA TUOTTAVAT EPÄOIKEUDENMUKAISUUTTA EIVÄTKÄ HUOMIOI HEIKOIMMASSA ASEMASSA OLEVIA, LISÄÄVÄT YHTEISKUNNALLISTA ERIARVOISTUMISTA JA EPÄVAKAUTTA.

TYÖ- JA ELINKEINOELÄMÄ, JOKA KESKITTYÄ VAIN RAHATALOUTEEN JA JOSSA TYÖ MÄÄRITELLÄÄN KAPEASTI, TUOTTAA MARGINAALISUUKSIA JA JÄTTÄÄ HUOMIOIMATTA MONIA PAIKALLISIA KYVYKKYYKSIÄ, AKTIIVISUUTTA SEKÄ YLLÄPITÄVÄN HOIVAN ERI MUOTOJA.

MONI IHMINEN KOKEE, ETTÄ PÄÄTTÄJÄT EIVÄT KUUNTELE AKTIIVISESTI JA TASAPUOLISESTI KANSALAISIA, MIKÄ SYNNYTTÄÄ KOKEMUKSIA OSATTOMUUDESTA KESTÄVYYSMURROKSESSA.

Teesit reiluuteen

1. Oikeudenmukainen kestävyysmurros koostuu lukuisista erilaista kestävyystoimista, jotka tunnistavat, huomioivat ja arvioivat paikallisia reunaehtoja, paikallisen tiedon sekä eri ihmisryhmiin, yhteisöihin ja ekosysteemeihin kohdistuvia hyötyjä ja haittoja.
2. Kestävyysmurroksessa on tunnistettava sosiaalisten ja ekologisten ongelmien yhteen kietoutuneisuus sekä pyrittävä aktiivisesti purkamaan vastakkainasettelua ja sitomaan yhteen siloutunutta keskustelua ja päätöksentekoa.
3. Kestävyysmurroksen toteuttamiseen tarvittavat arvopohjaiset päätökset pitää aina perustella läpinäkyvästi tutkimustiedolla.
4. Ylikulutusta tulee vähentää tuntuvasti ja hallitusti, jotta resurssit voidaan jakaa oikeudenmukaisesti.
5. Tuotantotapojen ja elinkeinorakenteen muutoksissa tulee varmistaa riittävä tuki niille, joita muutokset kipeimmin koskettavat. Eri tasojen päätöksentekijöiden ymmärrystä tehtyjen päätösten vaikutuksista päätöksenteon ulkopuolelle jääviin alueisiin ja ihmisiin tulee lisätä.
6. Energiapoliittinen arvokeskustelu on käytävä valtakunnallisella ja alueellisella tasolla: uusiutuvan energiantuotannon lisääminen nykyisen kulutustason ylläpitämiseksi ja muuta luonnonkäyttöä (ml. saamelaiden perinteisiä elinkeinoja) syrjäyttävä energia-tuotannon sijoittaminen eivät tue oikeudenmukaista kestävyysmurrosta.
7. Kestävät valinnat ja nykyistä kestävämpien elämäntapojen omaksuminen tulee tehdä mahdolliseksi ja riittävän helpoksi kaikille kansalaisille heidän sosioekonomisesta asemastaan, toimintakyvystään tai maantieteellisestä sijainnistaan riippumatta.
8. Kestävyteen liittyvää osallisuutta tulee tukea vahvistamalla nykyisiä ja kehittämällä uusia kuulemis- ja osallisuusmenettelyitä sekä varmistamalla kestävyysmurrosta tukevien näkemysten ja aloitteiden eteneminen päätöksentekoon.
9. Luotettavaan tietoon tukeutuvat ja aitoon dialogiin ja keskinäiseen kunnioitukseen perustuvat kohtaamiset eri tavoin ajattelevien ja eri taustoista tulevien ihmisten kesken lisäävät erilaisuuden yli kurkottavaa ymmärrystä, joka on välttämätöntä oikeudenmukaisen kestävyysmurroksen toteutumiselle.
10. Koetun ympäristösurun sekä luonnon moninaisten merkitysten ja arvojen tunnistaminen ja huomioiminen päätöksenteossa vähentävät epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia.

HUOLIKUVA

Suuryritykset on tärkeämpiä kuin meidän oikeudet, omat yritykset ja elinkeinot
Päättäjät ei kannu vastuutaan ympäristöongelmista
Päättäjät ei ymmärrä meidän elämää ja sitä, miten nämä päätökset vaikuttaa meihin
Meidän yhteisöt ja oma ympäristö ei ole tärkeitä päättäjille
Meitä ja meidän huolia vähätellään
Ei tän alueen ilmapiirissä voi keskustella luontokysymyksistä
Minun huoleni ja suruni ympäristökysymyksissä ei kiinnosta ketään
Minut on suljettu työelämästä ulos
Täällä ei tapahdu mitään
Mitä nuokaan tietää meidän elämästä täällä
Miks kaikki ajattelee vain itseään?
Meidät on unohdettu
Minulle tärkeistä asioista leikataan ensimmäisenä
Kaikki pakkautuu tänne eikä palvelut pysy perässä
Rajoitteitani ei huomioida kaupungin ja palveluiden kehittämisessä
Minua uhkaillaan väkivallalla ulkonäköni takia
Ihmisten on pakko muuttaa ja sitten ne kadottaa juurensa
Kestävyysoimet on meille epäreiluja, ja vielä samalla leikataan

Toimenpide-ehdotukset

LUONNONVAROJEN KÄYTTÖ

Toimenpide-ehdotukset:

- Lainsäädännössä ja päätöksenteossa on varmistettava paikallisten ihmisten ja yhteisöjen osallistaminen luontoon kohdistuvien hankkeiden ja kaavoituksen suunnittelussa ja toteutuksessa sekä taattava hankkeen tai kaavan riippumaton kestävyysarviointi, vaikutustenarviointi ja seuranta.
- Suojelu- ja ennallistamistoimien suunnittelussa, sijoituksessa ja toteutuksessa tulee kuunnella aidosti paikallisyhteisöä.
- Alueilla, joilla vihreän siirtymän teollisuushankkeissa hyödynnettävät luonnonvarat sijaitsevat, on tuettava paikallistalouden, -elinkeinojen ja -tuotannon monipuolista kestävää kehittämistä sekä varmistettava, että hankkeista jää konkreettista hyötyä myös paikallisyhteisöille.
- Saamelaiskäräjälaki on uudistettava, jotta laajamittaisia maankäyttöhankkeita saamelaisten kotiseutualueella ei voida suunnitella tai toteuttaa ilman alkuperäiskansan ennakkosuostumusta (FPIC).
- Talousmetsien monikäyttö sekä ekologiset, sosiaaliset ja kulttuuriset arvot on turvattava metsätalouden toimissa. Tämä vaatii metsätalouden tukijärjestelmän ja suojelutoimien rahoitusjärjestelmän päivittämistä.
- Paikallisesti tulehtuneen ilmapiirin ja vastakkainasettelujen purkamiseen tarvitaan ulkopuolista tukea esimerkiksi metsä- ja suurpetokysymyksissä.

Työpajojen ehdotuksia:

Päätöksenteko

- Tietoa, jota luontoa kestävästi käytävillä paikallisilla on, tulee arvostaa ja ottaa tietä mukaan päätöksentekoon.
- Paikallisen ja yli paikallisen tietoisuuden, ymmärryksen ja yhteistyön lisääminen paikallisista luontoarvoista ja niiden säilyttämisestä, edistämisestä ja hyödyntämisestä.
- Päätöksenteossa on huomioitava luontoarvojen säilyttämisen taloudelliset arvot pitkällä aikavälillä.
- Kaupallisuuden ja tuottoarvon ei tulisi pelkästään ohjata paikallista poliittista päätöksentekoa, vaan myös kuntalaisten tarpeita tulisi kuunnella.
- On edistettävä pienyritysten ja päättäjien välistä kommunikointia ja yhteistyötä luontoon perustuvan elinkeinotoiminnan kehittämisessä.
- On suosittava paikallisia kestäviä tuotteita julkisissa hankinnoissa.
- Paikallinen päätöksenteko ei saa perustua ”hyvä veli -verkostoihin”.
- Maaseudulla päätöksenteossa eri ryhmien välillä jakajana on usein luonto tai taloudellinen intressi, ja tähän liittyvää paikallistoimijoiden välistä polariisaatioita tulee purkaa.

Lainsäädäntö

- Jokaisenoikeudet (ent. Jokamiehenoikeudet) on taattava lainsäädännöllä myös jatkossa.
- ”Saastuttaja maksaa” -periaate, valvonta sekä asianmukaiset sanktiot luonnonvarojen käytössä on varmistettava lainsäädännöllä.
- Kriittiset luonnonvarat on saatettava kansalliseen omistukseen.
- Kuntien mahdollisuus estää kaivosten perustaminen alueelleen on varmistettava lainsäädännöllä.
- Luonnonvarojen alkutuotannossa muodostuvat verotulot on ohjattava sinne, missä luonnonvarat sijaitsevat.

Matkailu

- Matkailun merkitys syrjäseutujen aluetaloudelle on tunnustettava.
- Alueelliseen omaleimaisuuteen ja paikallisiin luontoarvoihin perustuvan matkailun kehittämistoimia tulisi suunnitella ja toteuttaa yhteistyössä paikallisyhteisöjen, kuntien ja maakuntaliittojen kanssa.

- Ennallistamistoimet voivat tuottaa paitsi positiivisia luonto- ja ilmastovaikutuksia, myös taloudellisia hyötyjä paikallisyhteisöille, esimerkiksi matkailulle ja kalastukselle.
- Retkeilyreitistöjen kunto ja saavutettavuus valtion mailla on varmistettava.

Matkailun kehittämisessä ja muun luonnonkäytön suunnittelussa on turvattava matkailun kannalta tärkeiden alueellisten piirteiden, omaleimaisuuden ja luontoarvojen säilyminen.

Energia

- Uusiutuvan energian hankkeiden yhteydessä on arvioitava hyödyn jakautuminen paikallisyhteisölle.
- Vesivoiman ja säännöstelyn haittojen ja mahdollisen uuden vesivoimarakentamisen haitat on tutkittava ja veloitteet on tarkasteltava uudelleen.
- Ilmastonmuutoksen tulevat vaikutukset kalastolle ja kalastukselle on huomioitava energiarakentamisessa ja vesivoiman käytössä.
- Kemijärven suunnitellun pumppuvoimalahankkeen laajat haitat muulle luonnonkäytölle, kalastukselle ja vesieliöstölle on tutkittava.

Maa- ja metsätalous

- Metsälakia on uudistettava laajojen avohakkuiden kieltämiseksi ja metsien kiertoaikojen pidentämiseksi.
- Metsätalouden asennemuutokseen on osoitettava resursseja peitteisen metsänkasvatuksen ja sekametsäkasvatuksen hyväksyttävyyden lisäämiseksi.
- Metsälain valvonnan resursseja on lisättävä.
- Puutuotteiden jalostusasteen nostamiseksi on järjestettävä tukea ja koulutusta.
- Metsätalouden jälkien ennallistaminen (kuten metsäojitusten aiheuttamien humus-, ravinne- ja raskasmetallipäästöjen vähentäminen) nostaa

Toimenpide-ehdotukset:

- Moninainen talous ja palkkatyösuhteiden ulkopuolella tehtävä työ tulee tunnistaa osana talouden ja yhteiskunnan rakenteita.
- Työhön ja työllisyyteen liittyvät marginalisaatiota vahvistavat rakenteet on tunnistettava.
- Työn ja työsuhteiden joustavuutta on lisättävä niin, että työn tekeminen ja työsuhteet on mahdollista entistä useammalle.
- Varmistetaan jokaiselle kansalaiselle mahdollisuus mielekkääseen ja hyödylliseen toimintaan yhteiskunnan ja yhteisön hyväksi riippumatta työkyvystä ja työsuhteesta esimerkiksi tunnustamalla talkootyön, hoivatyön ja vapaaehtoistyön arvo kytkemällä ne sosiaaliturvan rakenteisiin.
- Tuetaan nykyiselle kulutuksen kasvuun ja palkkatyöhön perustuvalla mallilla vaihtoehtoisia talousmalleja ja -kokeiluja, kuten jakamistalouden, omavaraistalouden ja kansalaispalkan tutkimusta ja pilotointia paikallistasolla.
- Paikallisen kestävän elinkeinotoiminnan kehittämisessä on lisättävä yhteistyötä eri alojen toimijoiden kesken.
- Työllisyys-, koulutus- ja kuntoutuspalvelujen sekä kestävän sosiaaliturvan saavutettavuus on turvattava palveluiden käyttäjät ja heidän tarpeidensa moninaisuus huomioiden.
- Sosiaalisen ja ekologisen kestävyiden yhdistävien työtehtävien suunnittelussa ja toteutuksessa sekä luontohyvinvointivaikutusten huomioimisessa kuntouttavassa työtoiminnassa on otettava käyttöön uusia sosiaaliturvan muotoja ja resursseja.
- Tehdään kestävästä kulutusvalinnoista kansalaisille helppoja ja taloudellisia esimerkiksi uudistamalla verotusta niin, että se suosii kestävämpää tuotantoa ja kulutusta.
- Kestävyysmurroksen myötä elinkeinonsa tai työpaikkansa menettäville on varmistettava ajallisesti ja määrällisesti riittävä koulutuksellinen ja taloudellinen tuki.
- Erilaisten maaseutualueiden omavaraisuusastetta on nostettava ja huoltovarmuuden vahvistamista on tuettava ulkoisille häiriöille haavoittuvuuden vähentämiseksi.

HYVÄ ELÄMÄ

Toimenpide-ehdotukset:

- Hyvinvoinnin todentamisessa on otettava käyttöön uusia mittareita hyvinvointi- ja kestävyysvaikutusten mittaamiseksi (esim. aidon kehityksen mittari GPI)
- Ihmisen ja luonnon yhteyksien hyvin- ja pahoinvointivaikutukset on tehtävä näkyväksi ja huomioitava päätöksenteossa sekä resursoitava luontovaikutusten tutkimusta ja mittareiden käyttöönottoa
- Paikalliskulttuureja on ylläpidettävä, jotta ne tukevat kokonaiskestävästä murrosta, sen hyväksyttävyyttä ja hyvinvointia

Työpajojen ehdotuksia:

- On kehitettävä osa-aikatöiden, etätöiden, ja yli paikallisen työn edellytyksiä.
- Työajan lyhentäminen nostaa työntekijöiden hyvinvointia ja mahdollistaa aktiivisemmän kansalaisuuden.
- Etenkin syrjäseudulla lähekkäisten kuntien on tehtävä tiivistä yhteistyötä ja luotava yhteisiä visioita, jotka tukevat kestävyysmurrosta.
- Kuntien on tuettava omaehtoista yritystoimintaa ja omia paikallisia pienyrityksiä.
- On hyödynnettävä ja ylläpidettävä aktiivisesti perinteisiä taitoja paikallisten kestävien ratkaisujen muotoilussa.
- Kiertotaloutta ja yhteisomistuksen lisäämistä on edistettävä.
- Yrityskummitoimintaa on tuettava ja yhteistyötä eri tahojen kanssa on lisättävä työkokeilujen mahdollistamiseksi.
- Maaseudulla on tuettava luontoon liittyvää koulutusta ja luonnontuotteiden hyödyntämistä esim. alueellisessa koulutustarjonnassa.
- On edistettävä kulttuuri- ja koulutuspalveluiden saatavuutta maaseudulla.
- Lähi tuotannon ja omavaraisuusasteen nostaminen ja siihen vaadittavien toimien tukeminen maaseudulla:
 - Metsä- ja maataloutta kehitettävä luonnon uusiutumisen- ja sopeutumiskykyä tukeväksi ja paikallisiin olosuhteisiin perustuvaksi sekä vähennettävä lannoiteriippuvuutta.
 - Maatilojen suoramyntiä tuettava sekä paikallisia tuotteita suosittava julkisissa laitoksissa, yrityksissä ja matkailussa.
 - Kalastuksen tukijärjestelmä muutettava tasa-arvoiseksi maatalouteen nähden.
 - Paikallisten luonnontuotteiden, riistan ja kalavarojen arvo alueellisessa huoltovarmuudessa tunnustettava.
 - Liikennebiokaasun käyttöä edistettävä maaseudun liikenteen energiaomavaraisuuden nostamiseksi ja päästöjen vähentämiseksi.

Työpajojen ehdotuksia:

Valtakunnalliset rakenteet

- Resursseista yhdessä huolehtiminen toimintakulttuuriksi
- Lasten ja nuorten kuunteleminen on tärkeää.
- Yksilönvastuun ja yhteiskunnan ja elinkeinoelämän vastuiden erottaminen kestävyysmurroksessa tehtävä näkyväksi
- Elinkeinoelämä ja demokraattinen yhteiskunta eivät

- Kulttuuri- ja liikuntapalvelut sekä niiden saavutettavuus on turvattava
- Sosiaaliturvan ja mielenterveyspalveluiden pääpainoa on siirrettävä korjaavista toimenpiteistä ongelmien ennaltaehkäisyyn ja asiakaslähtöisyyden toteutumiseen
- Eri tieteenaloja ja paikallistietoa yhteen nivovaa tiedon yhteistuotantoa ja kansalaistiedettä on lisättävä paikallisen ylisukupolvisen oppimisen ja kestävyystoimien hyväksyttävyyden edistämiseksi.
- Kaupunki-, alue- ja rakennussuunnittelun on tuettava asuinalueiden yhteisöllisyyttä sekä lähiluonnon, palveluiden ja julkisen liikenteen saavutettavuutta
- Syrjintää ja rasismia on kitkettävä johdonmukaisesti niin lainsäädännön keinoin kuin esimerkiksi eri instituutioiden sisäisiä ohjeistuksia ja toimintakulttuureja kehittämällä. Tämä on linjassa Suomelle annettujen ihmisoikeussuosituksen kanssa. Rasismi voi olla rakenteellista, tai se voi ilmetä vihapuheena, syrjintänä, väkivaltana tai pois sulkevana paikallisina käytäntöinä.
- Asukaslähtöistä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden välistä yhteistyötä on lisättävä hyvinvointipalveluissa ja koulutuksessa
- Yleissivistävään koulutukseen on sisällytettävä luonnontieteellisiä ja yhteiskuntatieteellisiä näkökulmia yhdistäviä sisältöjä, koska monikriiseihin ja niihin liittyviin kestävyysaasteisiin vastaaminen ei onnistu ilman kokonaisnäkemystä.
- Ilmastonmuutoksen ja luontokadon historian opetusta tulee lisätä, mukaan lukien niiden koloniaalinen ja teollinen historia.
- Kestävyyskasvatukseen tulee sisällyttää käytännönläheistä opiskelua, joka tekee konkreettisesti ymmärrettäväksi erilaisten hyödykkeiden elinkaari vaikutuksia sekä niiden tuotantoon ja käyttöön sisältyviä kierto-talouden mahdollisuuksia ja ylipaikallisia/kansallisia kestävyysketjuja.
- Luonnon moninaiset ekologiset, sosiaaliset ja kulttuuriset arvot on sisällytettävä kaikkeen koulutukseen.

- toimi ilman aktiivisia kansalaisia
- Päätöksiä ei tule perustella valikoivalla tilastojen tulkin-nalla tai yksittäisillä tulevaisuuden skenaarioilla, vaan monipuolisella tietopohjalla ja erilaisten tulevaisuuden mahdollisuuksien kartoituksella.
- Kulttuurin ymmärtäminen laajasti, ei vain kaupallisia kulttuurituotteina: kulttuurin vaaliminen ja sen hyvinvointivaikutusten huomioiminen myös kriiseissä ja murroksissa

Palvelut

- Hyvinvointialalla tulee kyetä huonojen päätösten uudelleentarkasteluun ja korjaaviin muutoksiin
- Pahoinvoinnin ja rikollisuuden juurisyiden korjaamiseen tulee osoittaa riittävästi resursseja etenkin kasvavilla kaupunkiseuduilla yhdenvertaisuutta edistäen ja vähemmistöryhmiä huomioiden
- Tuetun asumisen erilaisia muotoja ja asumisapua sitä tarvitseville tulee lisätä yhteiskunnallisen osallisuuden varmistamiseksi

Osallisuus

- Vaikeista, konfliktierkistä asioista keskustelemisen tueksi tarvitaan saavutettavaa tutkimustietoa
- Kaikilla kansalaisilla tulisi olla mahdollisuuksia ja re-sursseja osallistua kulttuuriperinnön säilyttämiseen ja arvokkaiksi tunnistettujen ympäristöjen ylläpitämiseen
- Arkiset kohtaamiset eri tavoin ajattelevien ja eri taustoista tulevien ihmisten kesken lisäävät sosiaalista kes-tävyyttä; haasteena erityisesti yhteiskuntaluokkarajojen ylittäminen ja kohtaamiset erilaisen (etnisen) taustan omaavien ihmisten välillä
- Luotava joustavia mahdollisuuksia erilaisten ihmisten kokoontua yhteen tekemään päätöksiä ja ratkaisemaan arjen ongelmia
- Eriarvoistumisen estäminen: huolehditaan, ettei kukaan putoa keltasta, kiinnittäen erityishuomiota vähemmistöihin, erityistä tukea tarvitseviin sekä yksinäisiin ihmisiin

Tutkimus ja koulutus

- Yliopistojen ja alue- ja paikallistason yhteistyötä lisättävä kestävyysmurroksen oikeudenmukaisen toteuttamisen suunnittelussa
- Luonnontieteellistä ja yhteiskunnallista historiaa koskevan ymmärryksen lisääminen ympäristökriisien hahmot-tamiseksi kestävyysmurroksen perustana
- Kestävyysmurrosta tukevien koulutus- ja tutkimusalo-jen vahvistaminen: luonto- ja luonnontuoteala, kestävä matkailu, kalasto- ja kalastus, omaan elinympäristöön ja luontoon vaikuttaminen.
- Ympäristötietoisuuden ja tuotteiden elinkaari vaikutusten opetuksen lisääminen kasvatuksessa ja koulutuksessa.

Aluesuunnittelu ja liikenne

- Kaavoitusjärjestelmän ja kaavoituksen tavoitteiden krii-tinen tarkastelu kuntatasolla: kenen ehdoilla kaavoitus-ta toteutetaan ja maankäytöstä päätetään.
- Kaavoituksessa ja alueiden kehittämisessä tulee var-mistaa, etteivät asuinalueet eriydy eivätkä asuinalueet ole liian tiiviitä.

- Asukkaiden tulisi olla tasaveroisessa asemassa myös maaseudulla energiankäytön suhteen ja ottaa huomioon sähkön hinnanvaihtelun vaikutukset maaseudulla.
- Maaseudun ja syrjäseutujen myönteiset hyvinvointivaikutukset tulee tehdä näkyviksi, kuten tila, luonnonläheisyys, melun ja valosaasteen puuttuminen.
- Avoimia, ilmaisia, helposti saavutettavia yhteisötiloja tulee lisätä asuinalueilla
- Kaupunkien ja taajamien hyväkuntoiset tyhjät rakennukset yhteisöllisyyttä tukevaan hyötykäyttöön.
- Saavutettava julkinen liikenne ja kevyen liikenteen kehittäminen huomioitava myös maaseudulla.
- Ekologista ja edullista kaupunkiliikettä tulee kehittää edelleen ja tehdä joukkoliikenteestä saavutettavampi laskemalla hintoja tai maksuttomuudella.
- Junaliikenneyhteyksien säilyttäminen, kehittäminen ja sähköistäminen syrjäseuduilla on tärkeää.

OSA II

Tutkittua tietoa kestävyysmurrokseen liittyvistä marginaalisuuksista

MIKÄ MONIKRIISI?

Monikriisi pitää sisällään ne useat tekijät, joita kestävyysmurroksella pyritään ratkaisemaan (engl. *polycrisis*¹). **Monikriisi on negatiivinen kierre, jossa erilaiset ilmiöt vahvistavat toisiaan.** Ihmisvaikutteiset luonnonilmiöt, kuten ilmastonmuutos, luontokato, saastuminen, eroosio ja maaperän köyhtyminen, kietoutuvat yhteen haastavien yhteiskunnallisten ilmiöiden, kuten köyhyyden, nälänhädän, korruptioiden, työttömyyden ja pakotetun siirtymisen kanssa.

Jatkuvassa muutoksessa olevalle monikriisille on luonteenomaista, että sitä on mahdotonta ratkaista kertakaikkisesti. Sen sijaan on etsittävä erilaisia vastatoimia eri paikoissa. Yhtäältä tulee lieventää ilmiöiden suoria vaikutuksia ihmisiin, ekosysteemeihin ja infrastruktuureihin sekä korjata jo syntyneitä vahinkoja. Toisaalta on tunnistettava ongelmien juurisyitä paikallisesti, alueellisesti ja kansallisesti, mikä mahdollistaa niihin puuttumisen pitkäjänteisesti. Kolmanneksi tulee tunnistaa monikriisin epäsuoria vaikutuksia ja vastatoimien ylipaikallisia ja ylikansallisia ulottuvuuksia. Kokonaiskuvan hahmottaminen auttaa välttämään tarkoittamattomien seurausten syntymistä eli sitä, että tilannetta päädytään pahentamaan toisaalla samalla kun sitä parannetaan yhdessä paikassa.

Monikriisin vaikutukset jakautuvat alueiden välillä ja niiden sisällä epätasaisesti niin Suomessa^{2,3,4} kuin kansainvälisesti^{5,6}. Suhteellisesti eniten kärsivät ne ihmiset ja yhteisöt, joiden mahdollisuudet ennakoida, varautua tai sopeutua monikriisin vaikutuksiin ovat heikoimmat. Kestävyysmurroksen oikeudenmukaisessa toteuttamisessa tuleekin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota sosiaaliseen eriarvoisuuteen. Alueellinen eriarvoisuus on yksi keskeinen kestävyysmurroksen planetaariseen oikeudenmukaisuuteen liittyvä kysymys⁷. Ei ole myöskään harvinaista, että sosiaalinen ja alueellinen eriarvoisuus kietoutuvat yhteen². Lisäksi nyt tehtävien poliittisten ratkaisujen vaikutuksia on syytä tarkastella myös eri aikajänteillä, sillä tämän hetken systeemitason ongelmat ja kestävämmät politiikkatoimet heikentävät hyvän elämän edellytyksiä paitsi monilta ihmisryhmiltä nykyajassa, myös tulevaisuuden sukupolvilta.

Monikriisin aika murentaa myös todellista ja koettua turvallisuutta. Tämä turvallisuus jää kuitenkin huomiotta sotilaallisten kriisien ja aseellisen turvallisuuden pysyessä pääasiallisena yhteiskunnallisena turvallisuusteemana. Eriarvoistuminen ja marginalisaatio sekä muu sosiaalinen rapautuminen aiheuttavat moninaista turvattomuutta taloudellisesta epävarmuudesta sosiaalisten suhteiden pirstaloitumiseen. Luonnon ja ihmisten hyvinvointi ja niiden ylläpito ovatkin turvallisuuden keskiössä. Koulutus, kansalaistaidot, osallisuus, integroituminen yhteiskuntaan, työelämän vakaus ja mahdollisuus luottaa demokratiaan ovat perustarpeita, jotka mahdollistavat yhteiskunnallisen turvallisuuden kokemisen. Kestävyysmurros ei ole tästä arkisesta ja ihmistä koskettavasta turvallisuudesta erillinen kysymys, eikä

MIKÄ KESTÄVYYSMURROS?

Ymmärrämme kestävyysmurroksen laajana yhteiskunnan rakenteisiin ja toimintaan tähtäävänä muutoksena, joka ulottuu kaikille politiikkasektoreille ja painottaa sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja ekologista kestävyttä^{10,11,12,13}.

Kestävyys tai kestävä kehitys on perinteisesti jaettu neljään eri alaluokkaan: taloudelliseen, ekologiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen kestävyteen. Kestävää kehitystä on hahmotettu monien muidenkin jaottelutapojen avulla, joista nykyisin kenties vaikutusvaltaisimmin on YK:n puitteissa kehitetty 17 tavoitteen (SDG sustainable development goals) viitekehys. Miten kestävyys määritelläänkin, on siinä kyse toisiinsa kietoutuneista yhteiskunnallisista kysymyksistä. Jotta monikriisin juurisyihin voidaan päästä kiinni, on huomioitava sen sosiaalinen perusta ja tällöin tarkasteltava ratkaisussa erityisesti yhteiskunnan rakenteita ja siihen vaikuttavia tekijöitä¹⁴.

Hankkeessa pyrimme tarkastelemaan erityisesti sosiaalisen ja ekologisen kestävyden välistä yhteyttä, joka ei useinkaan näy perusteluna käytännön politiikassa ja päätöksenteossa. Yhteiskunnassa vallitsevan yksilökulttuurin painottavan ympäristökansalaisuus-näkökulman sijaan kestävyysmurroksessa ihmiset nähdään moninaisten arjen yhteisöjen toimijoina¹⁵. Tällöin tunnustetaan, että ihmisillä on erilaisia ominaisuuksia, kykyjä, taitoja ja resursseja osallistua yhteiskuntaan ja vaikuttaa sen muuttamiseen.

Murrokset luovat mahdollisuuksia uudelle yhteiskuntaelämälle: uusille tavoille ajatella ja järjestää yhteiskunnan toimintaa eri mittakaavoissa (asuinalueilla, kunnallisesti, seudullisesti, maakunnallisesti, kansallisesti, pohjoismaisessa yhteistyössä, osana EU:ta, YK:n puitteissa, jne.). **Kestävyysmurros luokin edellytyksiä marginaalisuuksien purkamiseen sekä yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämiseen ylipaikallisesti ja ylikansallisesti.** Kytkökset eri paikkojen, ihmisten ja valtioiden välillä on tärkeä tunnistaa, kun tavoitellaan kokonaiskestävästä maailmasta ja ”planetaarista kansalaisuutta”¹⁶.

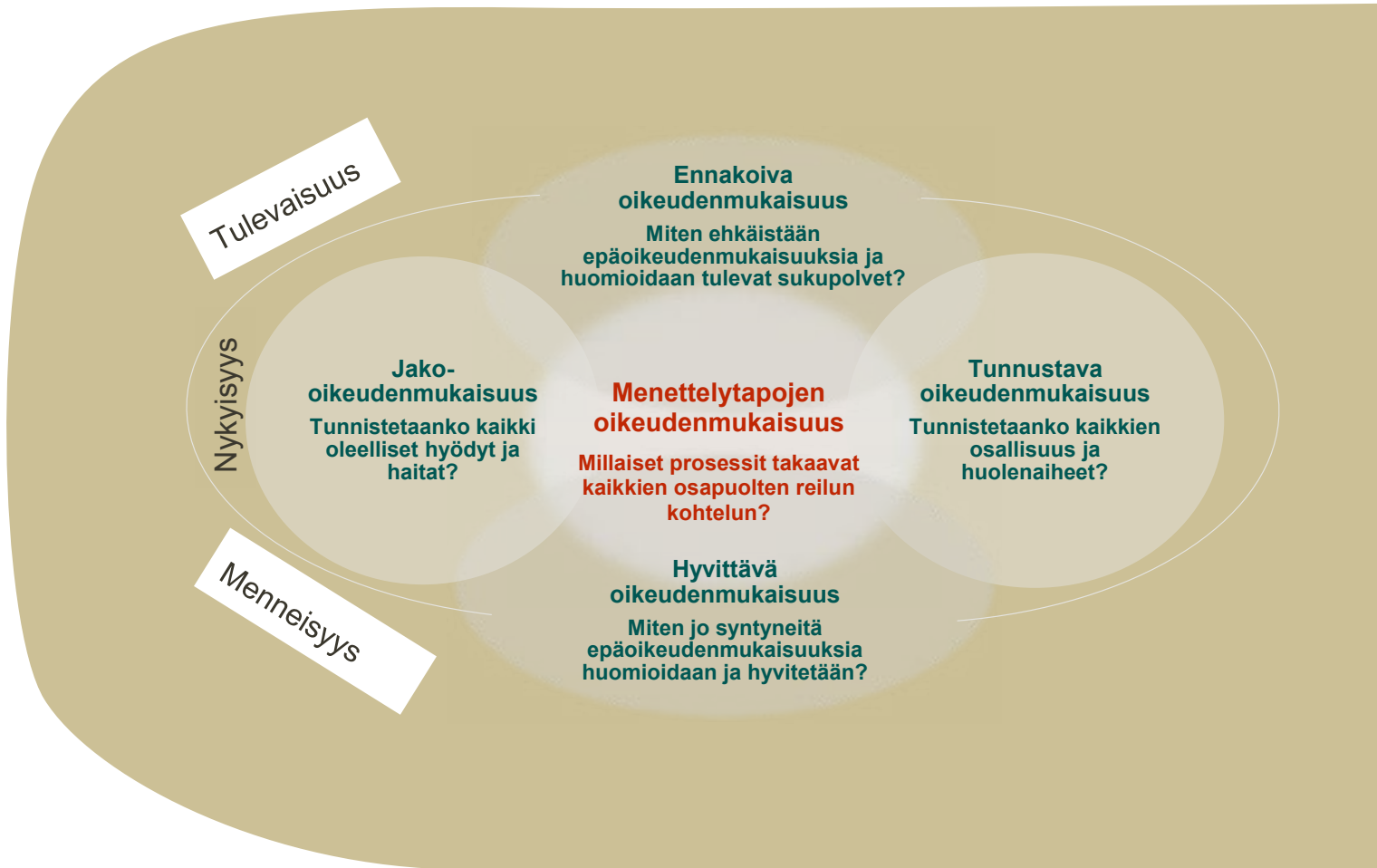
Kansainvälisen luontopaneeli IPBES:n selvitysten mukaan luonnonvarojen käyttöä ohjaavan politiikan keskeinen ongelma on ollut politiikkatoimien siiloutuminen kapeisiin lokeroihin ja keskittyminen sektori- ja hallinnanalakohtaisiin tavoitteisiin, jotka ovat joskus ristiriitaisia keskenään¹⁷. Myös monikriisiin liittyvien ongelmien ratkaisemista on Suomessa haitannut se, että niitä ratkotaan yksittäisten sektoreiden sisällä¹⁸. Tällainen siiloutuminen hämärtää ongelmien välisiä yhteyksiä ja luo tehottomuutta hallintoon ja resurssien käyttöön sekä estää puuttumisen luontokadon ja ilmastonmuutoksen juurisyihin¹⁷.

MIKÄ OIKEUDENMUKAISUUS?

Oikeudenmukaisuus on sisäänrakennettuna oletuksena kestävyysmurroksessa. Ympäristöoikeudenmukaisuuden käsitteen avulla on mahdollista tunnistaa ja tehdä näkyviksi ympäristöongelmiin liittyviä taloudellisia, psykologisia ja sosiaalisia kysymyksiä, jotka kohdentuvat eri toimijoihin eri tavoin eri ajassa. Ympäristöoikeudenmukaisuus sisältää niin ekologisen kuin sosiaalisenkin kestävyden ulottuvuuden.

Ympäristöoikeudenmukaisuuden, tai pikemminkin ympäristöepäoikeudenmukaisuuksien kautta voidaan tarkastella myös marginalisaation kysymyksiä erilaisina rakenteiden synnyttäminä yksilöihin kohdistuvina epäoikeudenmukaisuuksina. Ympäristönkäytön oikeudenmukaisuudessa voidaan tunnistaa etujen ja haittojen jakoon liittyvinä tekijöinä esimerkiksi alueellinen tasa-arvo, sukupuolvi- ja sukupuolinäkökulmat sekä luokkajakoon, etnisyyteen sekä monilajisuuteen liittyvät näkökohdat¹⁹. Ympäristöoikeudenmukaisuutta voidaan tarkastella myös marginalisoitujen ryhmien ja heidän elinympäristöihinsä liittyvän intersektionaalisuuden kautta. **Intersektionaalisuus tarkoittaa, että yksilöön vaikuttaa samanaikaisesti useita sosiaalisen epätasa-arvon ja haavoittuvuuden tekijöitä, joiden puristuksissa yksilö yhteiskunnassa ja sen valtajärjestelmissä on**^{20,21}.

Marginaalisuus on vakiintunut termi, jota on syytä tarkastella harkiten. Marginaalisuuden ulkopuolelta määrittely vaarana on eri ihmisryhmiin kohdistuvien leimaavien oletusten ja mielikuvien uusintaminen sekä enemmistöväestöstä poikkeavan ”toisen” kategorian hierarkkinen luominen. Siksi hankkeessa ei ole pyritty erikseen määrittämään marginaalisuutta, vaan rohkaisemaan erilaisia ihmisiä moniääniseen keskusteluun kestävyysmurroksesta eri puolilla Suomea. Päätös osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen voi olla myös itsessään tapa ilmaista omaa halua tuoda sosiaalisessa marginaalissa elämisen ääni, kokemus, huolet ja intressit suuremman yleisön kuultaviksi.

Kuva: Ympäristöoikeudenmukaisuuden ydinpiirteet¹⁰⁰

Hankkeessa tarkastelimme marginaalisuutta tuottavia rakenteita. Keskityimme yhtäältä alueelliseen marginalisaatioon eli erilaisten alueiden aseoitumiseen kestävyysmurroksessa¹⁰, ja toisaalta sosiaaliseen marginalisaatioon eli erilaisten ryhmien osallisuuteen kestävyysmurrosta koskevassa päätöksenteossa.

Ympäristöoikeudenmukaisuuden ydinpiirteitä on hahmotettu myös yllä olevan kuvan²² mukaisesti viiden toisiinsa kytkeytyvän ulottuvuuden kautta. Nämä ulottuvuudet on syytä huomioida kestävyysmurroksessa samanaikaisesti ja tunnistaen kestävyysmurroksen toimiiin kytkeytyvät hyödyt ja haitat eri väestöryhmille, alueille ja yhteisöille eri aikajäniteillä.

Kuvion keskelle on sijoitettu menettelytapojen oikeudenmukaisuus (*procedural justice*), joka painottaa lakiperustaisia tai muita yhteisesti sovittuja ja vakiintuneita menettelyjä eri toimijoiden tasavertaisuuden, kuulluksi tuleminen ja osallistumismahdollisuuksien turvaamiseksi. Jako-oikeudenmukaisuus (*distributive justice*) kuvaa luonnonvarojen hallinnasta sekä ympäristönsuojelun toteuttamisesta syntyvien hyötyjen ja haittojen jakautumista. Tunnustava oikeudenmukaisuus (*recognition justice*) tarkastelee eri toimijoiden yhtäläisen arvokkuuden tunnistamista ja kunnioittamista luonnonvaroihin ja ympäristönsuojeluun liittyvissä kysymyksissä sekä painottaa kykyä tuoda rakentavasti yhteen myös eri näkökantoin, katsomuksia ja intressejä. Hyvittävä oikeudenmukaisuus (*restorative justice*) kuvaa niiden haittojen hyvittämistä, jotka ovat jo aiheutuneet ympäristömuutosten tai kestävyysmurroksen johdosta, sekä velvoittaa/kannustaa kohtuuttoman suurten hyötyjen tasoittamiseen eri toimijoiden välillä. Ennakoiva oikeudenmukaisuus (*precautionary justice*) painottaa haittojen ja hyötyjen reilun jakautumisen ennakoimista kestävyysmurrosta edistävien toimien suunnittelussa.²²

MIKÄ OSALLISUUS?

Kestävyyismurroksen oikeudenmukaiselle toteuttamiselle suuri haaste on, miten tarkastella osallisuutta yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien, erilaisten elinkeinojen ja elämäntapojen tai alueellisten identiteettien ja kulttuurien näkökulmista. Kaikkien näkökulmien yhtäaikaista käsittelyä ei ole käytännössä mahdollista, mutta mitään oleellista näkökulmaa ei saisi unohtaa.

Osallistuminen ja marginalisaatio ovat yhteenkuuluvia käsitteitä, jotka tuovat esiin yksilöiden ja yhteisöjen kohtaamat saman prosessin vastakohtat^{22,23}. Osallistamalla on perinteisesti pyritty kuulemaan kansalaisyhteiskuntaa ja marginalisoituja ääniä, laajentamaan tietopohjaa paremmin perusteltujen poliittisten päätösten tekemiseksi sekä lisäämään hallinnon legitimitettiin²⁴. **Aito inklusiivisuus – olosuhteiden rakentaminen sellaisiksi, että osallistuminen on saavutettavaa kaikille – on syvempää kuin eri ihmisryhmien näennäinen integroiminen yhteiskunnan ”reuna-alueilta” osaksi normaaliksi ymmärrettyä ”keskusta”²⁵.**

Hankkeen työpajoissa havaittiin alueellista ja sosiaalista marginalisaatiota konsensuaalisen päätöksentekokulttuurin yhteydessä. Konsensukseen tähtäävän suunnittelun ja päätöksenteon malli (esim. aluesuunnittelussa²⁶) sekä osallisten voimaannuttamisen hyvää tarkoittava ideaali sai kritiikkiä työpajojen osallistujilta. Konsensushakuisessa päätöksenteossa on vaarana, että vahvimmat ja monistuneimmat äänet kantavat päätöksenteossa pisimmälle. Osallistumisen ehtoja ovat riittävät kyvyt ja resurssit ottaa selvää päätettävistä asioista sekä sanoittaa ja toimittaa oma mielipide kuulemisprosessiin. Vaikka yksilöillä ja yhteisöillä olisi voimavaroja osallistua ja esittää ideoita, etenkin vakiintuneita näkemyksiä haastavat äänet voivat silti hävitä päätöksentekoon.

Osallistamishankkeet onnistuvat harvoin saamaan mukaan marginalisoiduiksi oletettuja ryhmiä, mikä edesauttaa osallistumisen kasautumista hyväosaisille ja eliitin äänen voimistumista päätöksenteossa sekä marginalisoitujen kokemusta jatkuvasta sivuuttamisesta^{25,27}. Menettelyt, joissa syvennetään konsensusta ilman, että suunnittelun lähtökohtia ja reunaehtoja kyseenalaistetaan, estävät osallistumisen jo ennen kuin se on ajankohtaista²⁸. Suunnittelusta ja päätöksenteosta ovat syrjässä myös ne yhteiskunnan jäsenet, jotka eivät voi osallistua edustuksellisen demokratian toimintaan sekä ne, joille kansalaisyhteiskunta periaatteessa kuuluu mutta jotka eivät halua, osaa tai voi käyttää niitä hyväkseen^{29,30}.

Mikä on tutkijoiden tehtävä osallisuuden lisäämisessä? Tutkijat voivat osoittaa osallisuuden esteitä sekä valtariikenteiden ja tiedon poliittikkojen ongelmia. He voivat myös sanoittaa niiden ihmisten kokemuksia, joiden ääni ei tule muuten kuuluksi. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa yli 50 vuotta jatkuneen kylätutkimuksen tutkijat³¹ ovat osallistuneet aktiivisesti maaseutua koskevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun suunnaten sanottavansa yhteiskunnan päätöksentekijöille, sillä heidän tutkimuksensa syrjäkyläkehityksen kannalta ratkaisevat päätökset on tehty kylänsä ulkopuolella. Päätöksiä, jotka vaikuttavat asukkaiden elämään, ei tehdä kylissä tai lähiöissä. Edustuksellinen demokratiakaan ei välttämättä tavoita näitä yhteisöjä, jos lähiöstä, kylästä tai liitoskunnan pitäjästä ei ole edustajaa kunnan-, kaupungin- tai aluevaltuustossa.

Alueellista marginalisaatiota ja osallisuutta voi tarkastella myös paikan käsitteen avulla. Paikallisuuden tutkijat ovat erottaneet paikan identiteetin paikkaan identifioitumisesta, jossa avainkäsitteenä on osallisuus, eli samastumisen ja juurtumisen aste ja paikan omaksi tunteminen³². Vaikka maailmantilanteet muuttuvat ja valtiolla voisikin olla halutesaan valmiudet tehokkaihiinkin tukitoimiin, alueen erityisyys ja mahdollisuudet on tunnettava omakseen ponnistellakseen sen eteen³².

Kaupunkisuunnittelun ja -aktivismin kehityksessä on nähty, että osallistuminen yhteisön kehittämiseen omaehtoisella suoralla toiminnalla täydentää ja korvaa mahdollisuuksia osallisuuden kokemiseen poliittiseen päätöksentekoon vaikuttamisen kautta^{33,34}. Kansalaiset eivät ajattele toimintaansa osallistumisena vaan omakohtaista vastuuta ottavana toimintana ja vaikuttamisena. Erilaiset kansalaisten toimintamuodot tulisi nähdä demokratian ilmentymänä, kansanvaltaisten toimintatapojen toteuttamisena toisin edustukselliseen demokratiaan nähden³¹. Osallisuuden käsitettä tulisi tutkijoiden mielestä päivittää aiempaa monimuotoisemmaksi. Esimerkiksi puhe asukkaista supistaa ihmisten toimijuutta, ja myös vapaaehtoistoiminnan ja naapuriavun käsitteitä olisi syytä uudistaa paremmin toimijuutta huomioiviksi.

Miksi erilaisten näkökulmien mukaan saaminen kestäväyismurrokseen liittyvään keskusteluun ja kestäväyismurroksen keinojen ja tavoitteiden asetteluun sitten on niin tärkeää? Kansainvälisen hallitusten välisen luontopaneelin (IPBES) kestäväyismurrosraportin mukaan prosessit, jotka ovat tähänneet yhdessä synnytettyihin tulevaisuudenkuviin, tuottivat kestäväyden kaikkien ulottuvuuksien kannalta parhaita tuloksia. Tulevaisuudenkuvien luomiseen tulisikin raportin mukaan osallistaa tahoja, jotka edustavat erilaisia näkökulmia mutta jakavat yhteisen tavoitteen¹⁷. **Tässä hankkeessa pyrimme yhteiskunnallisesti vaikuttavan tutkimusperustaisen tiedon yhteistuottamiseen³⁵ kuuntelemalla ihmisten viestejä kansalaisyhteiskunnassa ja työstämällä niiden pohjalta tekstejä ja toimenpide-ehdotuksia, joita he saivat eri vaiheissa myös kommentoida.**

LUONNONVAROJEN KÄYTTÖ

Kestävyysoongelmat pohjautuvat luonnon ja luonnonvarojen ylikulutukseen ja kulutuksen jatkuvaan kasvuun. Fossiilitaloudesta irtautuminen edellyttää yhä intensiivisempää uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä sekä kasvavaa uusiutuvan energian tuotantoa. Luonnonvarojen ylikulutuksella on merkittäviä vaikutuksia maan ja luonnon käyttöön, mikä ekologisten vaikutustensa lisäksi heikentää myös paikallisten asukkaiden elinolosuhteita ja elinkeinonharjoittajien toiminnanmahdollisuuksia. **Kestävyyismurros edellyttääkin kestävien kulutusvalintojen ohjaamisen lisäksi myös kokonaiskulutuksen vähentämistä.** Kestäviksikään luokitellut kulutusvalinnat eivät välttämättä vähennä kokonaiskulutusta eivätkä siten luonnonvarojen käyttöä tai energiantarvetta³⁶.

Sillä, miten näemme luonnon ja mitä määrittelemme ja arvotamme hyödynnettäviksi luonnonvaroiksi, on merkitystä siihen, kuinka hallinnoimme luontoa kestävyysmurroksessa. Luonto hahmottuu erilaisten luontoon kiinnittyvien hyödyntämiskäytäntöjen myötä erilaisina luonnonvaroina eli luonnonvaraistuu³⁷. Luonnonvarojen käyttö kestävyysmurroksessa voi muokata aluetaloutta ja elinkeinorakennetta erityisesti alueilla, jotka ovat riippuvaisia luonnonvarojen hyödyntämiseen perustuvasta tuotannosta. Kestävyyismurroksen myötä jotkut luonnonvarojen tuotantoon perustuvat elinkeinot ja tuotantotavat ajetaan alas, mutta se voi myös synnyttää tilalle uusia.

Sillä, miten käytämme luonnonvaroja, on merkittäviä ympäristövaikutuksia. Luonnonvarojen käyttö muuttaa ekosysteemejä esimerkiksi heikentämällä tai hävittämällä elinympäristöjä, muuttamalla lajistoa ja edistämällä luontokatoa³⁸. Luonnonvarojen käyttö kiihdyttää myös ilmastonmuutosta erityisesti runsaasti hiiltä sisältävien luonnonvarojen päätyessä kulutuksemme kautta ilmakehään ja hävittäessä samalla hiiltä sitovia ekosysteemeitä, kuten metsiä ja soita.

Siirtymävaiheeseen liittyy riskejä

Vihreässä siirtymässä kulutus ja tuotanto pyritään muuttamaan fossiilitaloudesta uusiutuviin luonnonvaroihin pohjautuvaksi. Tämä on itsessään arvokas ja välttämätön tavoite ilmastonmuutoksen ja siihen liittyvien lieveilmiöiden hillitsemiseksi. Ongelmana kuitenkin on, että **luonto ja luonnonvarat eivät pysty uusiutumaan siinä tahdissa, mitä**

uusiutuviin luonnonvaroihin siirtynyt, mutta edelleen lisääntyvään kulutukseen perustuva talous edellyttää. Jatkuvaan tuotannon ja talouden kasvuun tähtäävä siirtymä kääntyy itseään vastaan.

Siirtymävaiheeseen liittyy myös ympäristöongelmien lisääntymisen sekä kestävämmän luonnonvarojen tuotannon viherpesun riskejä³⁹. Esimerkiksi vuoden 2024 lopulla eduskunta toteutti lakiuudistuksen, jonka myötä muun muassa vihreää siirtymää edistävät energia-, kaivos- ja teollisuushankkeet saavat poiketa aiempaa joustavammin vesienhoidon ympäristötavoitteista (2004/1299 Laki vesienhoidon ja merenhoidon järjestämisestä § 23). Lakiuudistus mahdollistaa vesistöjen erinomaisen tilan heikentämisen kestävä kehityksen nimissä. Myös ympäristöjärjestöjen valitusoikeutta on ensi kertaa kavennettu rakentamislain (2023/751, § 179a) yhteydessä erityisesti koskemaan puhtaan siirtymän sijoittamislupaa. Kestävyystoimien suunnittelussa on punnittava tarkoin tehtyjen päätösten ympäristövaikutuksia. Lainsäädäntöä, jossa asetetaan rajat vihreän siirtymän hankkeiden aiheuttamille ympäristövaikutuksille sekä varmistetaan paikallisten asukkaiden ja ympäristöjärjestöjen vaikuttamis- ja valitusoikeudet, ei tule heikentää.

Yhteiskunnallisten marginaalien ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta vihreän siirtymän hankkeiden vaikutukset eivät aina ole myönteisiä. **Mikäli vihreässä siirtymässä ei huomioida ympäristöoikeudenmukaisuutta, joidenkin sektoreiden tai alueiden vihertäminen voi merkitä kestäväntä luonnonvarojen käyttöä toisaalla. Samaan aikaan kasvava epäoikeudenmukaisuus ja polarisaatio estävät murroksen toteuttamiseen tähtäävän yhteistoiminnan ja politiikan murroksen¹⁴.** Paikallisten ihmisten näkökulmasta energiantuotannon haitat ja hyödyt voivat jakautua epätasaisesti niin Suomessa kuin globaalistikin. Jollei lisääntyvän energiantuotannon nähdä todistetusti vähentävän fossiilienergiantuotantoa ja ylikulutusta, on kyseenalaista lisätä uusiutuvan energian massiivista lisärakentamista. Ekosysteemien tilaa ei myöskään ole oikeutettua heikentää maaseudulla, jotta kasvukeskukset voisivat jatkaa energiankulutustaan entiseen tapaan. Ekosysteemien tilan heikentäminen on kyseenalaista, vaikka siitä maksettaisiin maaseudun asukkaille tuntuva rahallinen korvaus.

Tarpeellisiksi osoitetut uusiutuvan energian hankkeet voivat saavuttaa paikallisasukkaiden hyväksynnän, kun ne perustuvat asukkaiden laajaan osallisuuteen hankkeiden ideoinnissa ja toteutuksessa. Tämä edellyttää avointa ja läpinäkyvää kommunikointia hankkeiden toteutuksesta ja vaikutuksista, huolien kuuntelemista, vakavasti ottamista ja ratkaisemista sekä konkreettisia paikallisia, paikallisasukkaille kohdentuvia hyötyjä^{40,41,42}. Hankkeet eivät myöskään saa merkittävästi haitata muuta maankäyttöä ja elinkeinoja. Energiasiiirtymään liittyvässä tutkimuksessa havaittiin, että alueet, joilla ennestään oli historiaa energian tuotannossa, saattoivat olla vastaanottavia uusiutuvan energian tuotannon projekteille erityisesti silloin, kun niillä korvataan jotain kestävämmäksi luokiteltua energiantuotannon muotoa, kuten turpeentuotantoa⁴².

Alkuperäiskansojen oikeudet on huomioitava

Alkuperäiskansojen kulttuurit ja oikeudet on kolonialismin hengessä usein sivuutettu tai huomioitu puutteellisesti luonnonvarojen käyttöön liittyvässä kansallisen tason päätöksenteossa. Globaalin resurssitarpeen kasvaessa ja kriittisistä raaka-aineista käytävän kilpailun kiihtyessä on syntynyt uusi, huolestuttava ilmiö, josta voidaan puhua "vihreänä kolonialismina"⁴³, jossa vihreän siirtymän hankkeet uhkaavat ilmastonmuutoksen ohella alkuperäiskansojen perinteisiä elinkeinoja ja pahimmillaan kokonaisten kulttuurien säilyvyyttä. Ilmiö on kansainvälinen - esimerkiksi tällä hetkellä yli puolet vihreän siirtymän kaivoshankkeista sijaitsee alkuperäiskansojen mailla tai niiden läheisyydessä⁴⁴. Suomen kontekstissa tämä näkyy kasvavana maankäyttöpaineena saamelaiden kotiseutualueella. Siinä missä tuulivoimapuistot ja kaivostoiminta pirstovat jo Saamenmaata Ruotsin ja Norjan valtionrajojen sisäpuolella, myös Suomessa on nähtävissä kasvavaa kiinnostusta esimerkiksi malminetsintään ja tuulivoiman kehittämiseen saamelaiden kotiseutualueella⁴⁵.

Alkuperäiskansojen kulttuurien on todettu usein olevan erottamattomasti kytkeytynyt ympäristöön ja sen tilaan^{45,46}. **Siirtyminen uusiutuvaan energiaan on toteutettava oikeudenmukaisesti ja ihmisoikeuksia kunnioittaen myös Suomessa.** Tätä varten Suomen on kehitettävä lainsäädäntöään siten, ettei laajamittaisia maankäyttöhankkeita voida suunnitella tai toteuttaa saamelaiden perinteisillä alueilla ilman Saamelaiskäräjien ja paikallisten saamelaisyhteisöjen vapaata, tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta (FPIC)^{47,46}. Kansainvälisen luontopaneelin mukaan alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen omaehtoinen luonnonsuojelu edistää kestävyysmurrosta turvaamalla luonnon monimuotoisuutta tukien samalla alkuperäiskansojen kulttuurien säilymistä ja elinvoimaisuutta¹⁷.

YMPÄRISTÖTUNTEET JA METSÄSURU

Hankkeen työpajoissa tuli näkyväksi erilaisia ympäristötunteita, jotka liittyivät esimerkiksi metsien hakkuisiin ympäristönmuutoksissa. Lisäksi joillain osallistujilla oli marginalisoimisen kokemuksia ”väärin tuntemisesta” tilanteissa, joissa yhteisöissä on pilkattu julkisesti metsien hakkuita kritisoinutta tai susiensuojelua puolustanutta.

Ympäristötunteista paljon kirjoittaneen tutkija Panu Pihkalan^{48,49} mukaan ympäristöongelmien ja oman elinympäristön rajujen muutosten kohtaaminen vaatii myös omien vaikeiden tunteiden kohtaamista sekä surun ja kivun käsittelyä. Suru ja haikeus liittyvät oleellisesti kaikenlaisiin muutoksiin ja kriisien kohtaamiseen, myös kestävyysmurrokseen. Ympäristösurun tunnistamisen, kohtaamisen ja käsittelyn taito auttaa ympäristöahdistuksen kanssa elämistä.

Suru voi olla myös niin kutsuttua äänioikeudetonta surua tilanteista, joissa surua ei haluta tuoda ilmi tai sen ilmaisuun ei ole väylää tai tarvittavaa sosiaalista hyväksyntää. Tällainen äänioikeudeton suru on esimerkiksi metsäsuru silloin, kun metsän äkillisen kaatamisen aiheuttamaa surua ei pystytä ilmaisemaan metsienhoitoon paikallisesti liittyvien jännitteiden vuoksi^{50,49}.

Ympäristösuruja ovat Pihkalan mukaan historiassa tuoneet esiin erityisesti ihmiset ja ihmisryhmät, joiden ääntä ei ole kuultu päätöksenteossa riittävästi. Tunteiden ilmaisemista voi olla estänyt pelko siitä, että yksilön haavoittuvuutta pilkataan tai että tunteiden ilmaiseminen johtaisi ristiriitoihin muiden yhteisön jäsenten kanssa. Ympäristösuru voi horjuttaa yksilön hallinnan tunnetta ja nostaa esiin epätasa-arvon eri puolilla maailmassa. Joukkopaine ja sosiaalisesti rakennettu hiljaisuus ovat keinoja kieltää ympäristökysymyksiin liittyvä suru. Yksilö voi myös itse yrittää vastustaa tuntemaansa surua luonnon puolesta, jotta siihen liittyvää kipua ei tarvitsisi tuntea tai ettei elämäntapoja tarvitsisi muuttaa tuntemansa surun takia.

Työ ja talous

Nykyiseen kulutus- ja kilpailukyky-yhteiskuntaan liittyy runsaasti ekologisen ja sosiaalisen kestävämmyyden ongelmia. Luonnonvarojen hupeneminen kulutuksen edelleen kasvaessa tuottaa jatkuvasti ankarampaa kilpailua hupenevista resursseista yritysten ja valtioiden välille. Ekologisten ongelmien kasvun lisäksi tähän liittyy myös työntekijöihin kohdistuvien vaatimusten lisääntymistä.

Kilpailun ja työelämäkriteereiden jatkuvasti kiristyessä yksilöiden, yritysten ja valtioiden keskinäiseen kilpailuun voimakkaasti sidotut työn ja talouden rakenteet tuottavat herkästi niin alueellista kuin yksilöidenkin välistä eriytymistä ja eriarvoistumista. Mitä kireämmät kriteerit ovat, sitä harvempi kykenee täyttämään ne. Koska työ on merkittävä jäsenyyden ja toimijuuden tuottaja nyky-yhteiskunnassa, työelämäkriteereiden täyttämättömyys on suuri yhteiskunnallisen ulkopuolisuuden riski⁵¹.

Kestävyysmurros edellyttääkin työn ja talouden rakenteiden kriittistä uudelleentarkastelua ja -järjestelyä. Tähän liittyy radikaaleja muutoksia, mutta toisaalta se voi luoda myös aivan uusia, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpiä mahdollisuuksia työlle ja toimijuudelle.

Kestävyysmurros vaatii talouden rakenteiden uudelleentarkastelua

Kestävän kehityksen ulottuvuudet (ekologinen, sosiaalinen ja taloudellinen) on perinteisen 'pilarimallin' mukaan esitetty kolmena tasa-arvoisena ja toisistaan erillisenä pilarina⁵². Toistaiseksi kestävä kehitys politiikka on kuitenkin ollut tiukasti sidoksissa käsitykseen, jossa taloudelliset arvot nousevat muiden yläpuolelle. Laajemmat oikeudenmukaisuuskäsitykset eivät ole saaneet jalansijaa käytännön politiikassa tai politiikkatoimissa, mikä vaikuttaa niin käytävään keskusteluun kuin talouden ja taloudellisen toiminnan rakenteelliseen pysyvyyteen⁵³. Pilarimallia paremmin talouden asemaa suhteessa kokonaiskestävyyteen kuvaa 'hääkakkumalli' (eng. *SDGs wedding cake*), joka pyrkii korostamaan ulottuvuuksien hierarkkisuuksia ja riippuvuussuhteita. Mallissa **ekologinen kestävyys muodostaa perustan, jonka päälle sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys rakentuvat. Hyvinvoiva ympäristö on edellytys kaikelle yhteiskuntaelämälle, mukaan lukien taloudelle.**

"Hääkakkumalli". Kuva: Azote for Stockholm Resilience Centre, Stockholm University CC BY-ND 3.0.

Luontokato ja ilmastonmuutos eivät rajoitu vain ympäristöön, vaan ne vaikuttavat kaikkiin yhteiskunnan sektoreihin ja perusrakenteisiin, kuten terveydenhuoltoon, ruokaturvaan ja talouteen. Tämä asettaa paineita kulu- ja tuotantotapojen muutoksille, puhtaiden teknologioiden saatavuudelle, tiedon koordinoinnille ja yhteiskunnallisille valtasuhteille¹⁷. Tuotannon kestävyteen liittyvien vaatimusten ja yhteiskunnallisen ohjailun lisääntyessä talouden rakenteet ja elinkeinosektorit ovat muuttamassa. Samalla aineettomaan hyvinvointiin perustuvien tuotteiden ja palveluiden arvostus on lisääntynyt⁵⁴.

Talouteen liittyviä ongelmia ei kuitenkaan ratkaista vain taloutta palvelumuotoistamalla tai kiertotaloutta tehostamalla: luonnonvarojen kulutus jatkaa kasvuaan, eikä talouskasvua ole kyetty irrottamaan materiaalisesta kulutuksesta. Tämän takia keskustelua talouskasvun ja ympäristövaikutusten ja/tai luonnonvarojen käytön irtikytkennästä ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi on kritisoitu. Irtikytkentäkeskustelu on osin harhaanjohtavaa, eikä nykyisiin ilmastotavoitteisiin nähden riittävän tehokkaasta tai nopeasta irtikytkennästä ole empiiristä näyttöä⁵⁵. Näistä ja monista muista syistä on itse kasvuun perustuvaa talousjärjestelmää alettu haastaa.

Kasvuriippuvuudesta luopumisen ideaalia edustaa esimerkiksi kohtuutalouden käsite (eng. *Degrowth*). Kohtuutalouden ytimessä on ajatus tuotannon ja kulutuksen asettamisesta sosiaalisesti oikeudenmukaisiin ja ekologisesti kestäviin rajoihin. Tämä ei viittaa hallitsemattomaan taloudelliseen taantumiseen eikä talouskurin lisääntymiseen, vaan tuotantoa ja kulutusta olisi supistettava hallitusti, suunnitelmallisesti ja sosiaalisen eriarvoisuuden vähentämiseen panostaen^{56,57}. Esitämme, että ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi ja globaalin eriarvoisuuden vähentämiseksi yhteiskuntien tulee tukea ja pilotoida jatkuvaan talouskasvuun perustuvalla mallilla vaihtoehtoisia talousmalleja ja -kokeiluja. **Tehokkuusajattelun sijaan tarvitaan kohtuujattelua ja järjestelmiä, joiden puitteissa on mahdollista rakentaa hyvää elämää luonnon kantokyvyn rajoissa.**

Ekologisen tiedon lisääntyessä ja luontoon ja luonnonkäyttöön liittyvien arvojen monipuolistuessa erityisesti luonnon käyttöön ja luonnonvaroihin perustuvat elinkeinosektorit ja teollisuudenalat kohtaavat voimakkaita muutospaineita. Tämä voi haastaa luonnonvarateollisuuden perinteisiä toimintatapoja ja valtasuhteita⁵⁸. Muutokset voivat uhata joitakin teollisuuden aloja, luonnonkäytön muotoja ja niihin perustuvia työpaikkoja ja jopa johtaa niiden alasajoon, kuten esimerkiksi turpeen tuotannossa on käymässä⁵⁹. Tähän liittyy kiistatta taloudellisen ja sosiaalisen syrjäytymisen vaaraa erityisesti silloin, jos tarjolla ei ole korvaavia työn ja toimeentulon mahdollisuuksia.

Parhaimmillaan kehitys voi luoda myös uutta luontoon ja luonnonvaroihin perustuvaa työtä ja toimeliaisuutta. Esimerkiksi pienempien yritysten korkean jalostusasteen puutuotteet, metsien aineettomat hyvinvointihyödyt sekä hiilen sitomiseen liittyvät ekosysteemipalvelut ja niihin perustuvat liiketoimintakonseptit voivat saada markkinatilaa^{59,60,61,62}. Myös tiedon ja ymmärryksen lisääntymiseen luonnon moninaisista kriittisistä hyvinvointivaikutuksista liittyy suuri uusien työpaikkojen ja uuden yritystoiminnan potentiaali⁶³.

Työelämä muuttuu

Kestävyysmurroksessa myös työelämä ja työhön liittyvät käsitykset ovat muuttamassa^{64,65}. Koulutuksen sekä jälkiteollisen työn (palveluiden, luovan työn ja tietotyön) painoarvo kasvaa yhteiskunnan sopeutumiseen ja uusien ratkaisujen löytämiseen liittyvien tarpeiden myötä, ja sosiaalisen ja ekologisen kestävyden tavoittelu lisääntyy työpaikoilla⁶⁶. Samalla kehittyvä teknologia korvaa yhä enemmän ihmistä suorittavissa työtehtävissä, ja perinteinen tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottu palkkatyö harvinaistuu.

Räikkösen ym.⁶⁷ mukaan työ on voimakkaasti sidoksissa nykyhetken kestävämpiin tuotannon, kulutuksen ja palkkatyön rakenteisiin. Siksi työn ja sen rakenteiden, käytäntöjen ja käsitteiden kriittinen uudelleentarkastelu ja -organisointi ovat keskeinen edellytys kestävyysmurroksen toteuttamiselle⁶⁸. **Työn kestävyysmurros voi tuottaa uudenlaisten työpaikkojen lisäksi laajempia käsityksiä siitä, mitä ”työ” ylipäätään voi olla ja miten sitä voi toteuttaa.** Tämä voi tarjota uusia toimijuuden ja yhteiskunnallisen osallisuuden mahdollisuuksia myös niille, joiden elämäntilanteet ja lähtökohdat eivät mahdollista nykystandardien mukaiseen palkkatyöhön tai yrittäjyyteen kiinnittymistä.

Parhaimmillaan työelämä tarjoaa alustan aloitteille, jotka rakentavat sosiaalisia verkostoja, osallisuutta ja oppimista sekä vahvistavat yhteisesti jaettuina tavoitteita, jotka tukevat kestävästä taloudesta ja laajemmin kestävyysmurrosta⁶⁹.

Talous voidaan nähdä laajemmin vedessä kelluvana jäävuorena⁷⁰. Vedenpinnan yläpuolella nähtävissä oleva osa on sitä taloutta, jonka käytännöt perinteisesti politiikassa ja mediassa nähdään osana tuottavaa taloutta. Veden alla ovat ne lukuisat muut taloudelliset käytännöt, joihin yksittäinen ihminen arjessa osallistuu, kuten vapaaehtoistyö, itsensä työllistäminen, kotityö, yhteiskäyttö, omavaraisuus sekä lukuisat muut yhteiskunnan ja yhteisöjen toimintaa ylläpitävät toimet.

KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA KESTÄVYYSMURROKSESSA

Kuntouttava työtoiminta on tarkoitettu niille henkilöille, jotka eivät työ- ja toimintakykynsä asettamien rajoitusten vuoksi voi osallistua julkisiin työvoimapalveluihin tai työhön. Kyseessä on siis viimesijainen aktiivointipalvelu pitkittyneesti työttöminä oleville työkäisille henkilöille, joiden elämäntilanne tai toimintakyky ei mahdollista muihin TE-palveluihin osallistumista. Vuoden 2024 lopussa Suomessa oli työvoiman ulkopuolella olevia 15–74-vuotiaita yhteensä 1 382 000⁷¹. Kuntouttavassa työtoiminnassa oli mukana vuonna 2024 yhteensä 33 224 henkilöä⁷². Hankkeessa tarkastelimme kuntouttavaa työtoimintaa ja sen tarpeita yhtenä esimerkkinä sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden yhteensovittamisesta kestävyysmurroksessa. Täydentääksemme työpajojen tuloksia lähetimme lyhyen kyselyn kolmen maakunnan TE-toimistolle sekä kahdelle hyvinvointialueelle kuntouttavan työtoiminnan parissa työskenteleville ja saimme heiltä näkemyksiä toimenpide-ehdotuksen tueksi.

Kuntouttavassa työtoiminnassa on vastaajien mukaan yhdistetty kestävyystoimia lähinnä kierrätystehtävissä ja ympäristönhoidossa. Luonnon ja luontoon liittyvien toimintojen kuntouttavaa vaikutusta ei kyselyn mukaan ollut juuri lainkaan hyödynnetty eikä seurattu. Kyselyssä nähtiin kehittämisen varaa kestävyuden ja luontokontaktin hyödyntämisessä kuntouttavassa toiminnassa mm. osatyökykyisille ja asiakkaille, joilla on sosiaalisten tilanteiden ahdistusta ja pelkoa. Tämä voisi auttaa asiakkaita näkemään luonnon hyvinvointivaikutukset käytännössä ja lisätä samalla osallisuutta.

Työn muutoksessa kuntouttavan työtoiminnan ja osatyökykyisten kohdalla tulisi huomioida erityisesti työn henkiset kuormitustekijät ja mahdollisuus työn räätälöintiin yksilöllisten työkykyominaisuuksien, kuten esimerkiksi sopivan työtahdin mukaan. Myös kuntouttavan työtoiminnan tarjontaa tulisi lisätä. Osatyökykyisten etuuksia tulisi kyselyyn vastanneiden mukaan tarkastella niin, että osa-aikatyö olisi mahdollista ja yksilön osallisuus voisi sen kautta toteutua työntekijöiden moninaisuus huomioiden. Kyselyn vastauksissa esitettiin myös, että julkiselle sektorille tulisi kehittää työmahdollisuuksia, joissa kokoaikatyössä kuormittuneet ja osatyökykyiset voisivat pysyä työelämässä mukana. Tärkeäksi nähtiin myös, että työllistävien toimien tulisi olla paitsi houkuttelevia, myös sekä rahallisesti että ekologisesti kompensoivia.

Kuntouttavasta työtoiminnasta väitöskirjaa tekevän väitöskirjatutkija Ossi Laaksamon mukaan ekologisesti ajateltuna kuntouttavan työtoiminnan tarjonnan tulisi keskittyä työmarkkinoiden hylkimiin mutta arvokkaisiin töihin, jotka kytkeytyvät lähes aina hoivaan ja huolenpitoon: ympäristöstä, ihmisistä, muunlaisista sekä myös materiasta. Laaksamon tutkimuksessa on noussut esiin kuntouttavan työtoiminnan rahatalouden ulkopuolisia merkityksiä toimeentulolle, kuten opittujen taitojen liittyminen omavaraisuuteen ja sosiaalisen lähipiirin vastavuoroiseen auttamiseen.

ORSI-hankkeen (ORSI-hanke 2025) politiikkasuositus *Uudistuvan sosiaaliturvan tavoitteeksi turvallinen arki ja hiilineutraali hyvinvointivaltio* ehdottaa käyttöönotettavaksi osallisuustuloa, joka on ekologista ja sosiaalista kestävyttä edistävästä osallistumisesta maksettava ja tasoltaan sosiaaliturvan vähimmäisetuuksia korkeampi tulo. Osallisuustulo tukisi yhteiskunnallisesti hyödyllistä, ekologisesti kestävää toimintaa ja vahvistaisi yksilöiden osallisuutta ja toimeentuloa. Osallisuustulo ohjaisi aktiivointia ja kuntoutusta ekologisesti kestävään ja yhteiskunnallisesti hyödylliseen osallisuuteen työmarkkinoiden ulkopuolella.

HYVÄ ELÄMÄ

Hyvän elämän toteutuminen kestävyysmurroksessa edellyttää ympäristöoikeudenmukaisuuden toteutumista eli tasa-arvoisuuden ja yhdenvertaisuuden varmistamista ympäristöön ja sen käyttöön liittyvissä toimintatavoissa²². Lisäksi se edellyttää sellaisia rakenteita ja käytäntöjä, jotka mahdollistavat ja vahvistavat nykyistä monipuolisemmin niin yksilöiden toimijuutta muuttuvissa kulttuuris-ekologisissa järjestelmissä, kuin muitakin, aineellista hyvinvointia laajalaisemman kestävän hyvinvoinnin elementtejä.

Kestävyysmurroksessa tavoitellaan hyvän elämän edellytyksiä kaikille nyt ja tulevaisuudessa. Oikeudenmukaisesti järjestetty yhteiskunta huomioi myös heikoimmassa asemassa olevien hyvinvoinnin, ja yhteisöjen hyvinvointi perustuu oikeudenmukaiseen resurssien jakamiseen. Ymmärrämme sosiaalisen kestävyuden sekä yksilöllisenä että yhteisöllisenä hyvinvointina, joka rakentuu sosiokulttuurisesta, sosioekonomisesta, sosiopoliittisesta ja koetusta oikeudenmukaisuudesta.

Jokaisen ihmisen käsitys hyvästä elämästä sisältää elämäkokemuksen myötä muotoutuneita arvoja ja perusolettamuksia maailmasta. Henkilökohtaisten ympäristösuhteiden rakentuminen on osa tätä prosessia. Samoin ymmärrys ja kokemus hyvinvoinnista – omasta ja muiden, suhteessa erilaisiin elinympäristöihin – rakentuvat arvojen ja olettamusten pohjalta.

Suomen kestävyyspaneeli⁷³ korostaa hyvinvoinnin moniulotteisuutta ehdottamalla, että kansalaisten hyvinvoinnin edellytyksiä tulisi parantaa investoimalla peruspalveluihin, aktiiviseen toimijuuteen, oppimiskykyyn ja sivistykseen. Samalla tulee karsia niitä yhteiskunnan rakenteita ja toimintatapoja, jotka ylittävät maapallon kantokyvyn. Hyvinvoinnin mittaamista varten olisi myös syytä ottaa käyttöön kokonaisvaltaisia ja kestävyuden kysymykset huomioivia mittareita, kuten aidon kehityksen mittari (GPI). Mittariston avulla tulee pystyä huomioimaan kestävyysvaikutuksen lisäksi eri alueiden ja ihmisryhmien väliset erot⁷⁴.

Ihmisen ja luonnon ”yhteishyvinvointi”

Luonto ja kulttuuri eivät ole toisistaan erillisiä ilmiöitä, vaan ne kietoutuvat yhteen ja ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Pitkällä aikavälillä ilmastonmuutos ja luontokato heikentävät ihmisten elämänlaatua kaikkialla, vaikkakaan haittavaikutukset eivät kosketa kaikkia samalla tavalla. Koska ihmisten hyvinvointi on erottamattomasti sidoksissa luonnon elinvoimaisuuteen, kokonaiskestävän elämänlaadun lähtökohdaksi on otettava yhteiskuntien ja luonnonsysteemien kestävyuden edistäminen rinnakkain, eli kulttuuris-ekologinen näkökulma ympäristösuhteisiin⁷⁵. Tämän ”yhteishyvinvoinnin” toimintaperiaatteita ovat oikeudenmukaisuus, moniarvoisuus ja osallistavuus, ja se edellyttää elämänlaatuun ja hyvinvointiin liittyvien käsitysten laajentamista materiaalisesta näkökulmasta¹⁷. **Oleellista on tunnistaa hyvinvoinnin rakentuvan materiaalisesta elintason lisäksi asioista, jotka palautuvat aineettomiin lähtökohtiin.**

Sekä luonto että yhteiskunta ovat aina ”tapahtumisen tilassa”, eli niissä tapahtuu jatkuvasti muutoksia. Esimerkiksi ajankohtaiset luonnon ennallistamispyrkimykset⁷⁶ eivät siksi tarkoita paluuta johonkin alkuperäisluonnon ideaalitilaan, vaan näissä prosesseissa syntyy aina myös jotain uutta. Tämä tarkoittaa myös uusia ihmisen ja ympäristön väliseen suhteeseen liittyviä muutoksen mahdollisuuksia. Keskeistä on muutoksen suunta. Siksi esimerkiksi luontokadon uhan rinnalla on tärkeää puhua luonnon elpymisen tavoittelemisesta ja tuoda esiin selkeitä keinoja, joilla ihmiset voivat omalla aktiivisella toiminnallaan edistää luonnon monimuotoisuutta ja tulevaisuudessa.

Sama koskee yhteiskuntaelämää: ihmisen toimijuutta ehdollistaa hänen menneisyytensä ja ihminen voi toimia vain tässä hetkessä, mutta toiminnan suuntana on aina erilaisia mahdollisuuksia sisältävä tulevaisuus⁷⁷. **Kestävän yhteiskunnan sijaan voimme tavoitella Suomessa kestäviä paikallisyhteisöjä, kyliä ja kaupunkeja, jotka kytkeytyvät yhteen muiden kestävyttä kohti kurkottavien paikkojen kanssa ympäri maailman.**

Yhteiskunnan ja luonnon välisen vastakkainasettelun purkaminen lisää tunnetusti hyvinvointia. Luontoon kosketuksissa olemisella on moninaisia myönteisiä vaikutuksia mielenterveyteen ja fyysiseen hyvinvointiin, jotka ovat olennaisia myös työ- ja toimintakyvylle⁶⁴. Henkistä ja ruumiillista hyvinvointia tukevan luontoaltistuksen avulla on siis mahdollista myös vaikuttaa yhteiskunnallisten sote-palvelujen tarpeisiin, esimerkiksi luontosensitiivisen sote- ja koulutuspalvelujen kehittämisen ja kaavoituksen keinoin.

Tutkimuksissa on havaittu, että mitä monimuotoisempaa luonto on, sitä enemmän se tarjoaa mikrobeja ”ekosysteemipalveluna” esimerkiksi allergioiden ja astman hillitsemiseen⁷⁸. Näin luontoympäristöjen säästäminen ja viherrakentamisen lisääminen sekä niiden saavutettavuuden varmistaminen kaikille edistävät samanaikaisesti niin ekologista kestävyttä kuin asukkaiden tasa-arvoisia mahdollisuuksia henkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin¹⁸. Myös terveellisen ruokavalion edistäminen tukee niin ihmisten hyvinvointia kuin ekologista kestävyttä¹⁷.

Ongelmana ovat nykyiset rakenteet, jotka eivät mahdollista luonnon saavutettavuutta ja kestäväää ja terveellistä ruokavaliota kaikille. Esimerkiksi taloudellinen tilanne ja fyysiseen toimintakykyyn liittyvät rajoitteet, kuten myös sosiaalisen ympäristön antamasta esimerkistä omaksutut elämäntavat, asettavat haasteita osalle ihmisistä. Toisaalta myös nykyisen talousjärjestelmän toimintalogiikka, jossa luontoon liittyvät moninaiset hyvinvointivaikutukset uhrataan herkästi lyhyen aikavälin taloushyödyille, on estävä rakenteellinen tekijä.

Hyvinvoinnin tavoittelun sosiaalisen kestävyuden ongelmat

Suppeasti määritellyn ja rajatulle väestölle kohdennetun hyvinvoinnin edistämiseen liittyy kestävyysmurroksen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ongelmia. **Globalisaation myötä elintason nousu yhdessä paikassa voi perustua luonnonvarojen tai työvoiman kestäättömään hyödyntämiseen toisaalla.**

Vaateteollisuus on tästä hyvä esimerkki. Monilla suomalaisilla on nykyään mahdollisuus hankkia trendivaatteita edullisesti verkkokaupoista, mikä saattaa edistää yhdenvertaisuutta esimerkiksi nuorten keskuudessa. Tämä kuitenkin perustuu sosiaalisesti ja ekologisesti kestäättömään vaatteiden halpatuotantoon pääasiassa Aasiassa. Globaalien tuotantoketjujen kytkökset ovat usein kuluttajille näkymättömissä, jolloin hyvinvointiamme tukevat valinnat näyttävät ”henkilökohtaisina” ja vaarattomina⁷⁹.

Joskus yhteiskunnalliseen murrokseen liittyvä kehitys tuottaa myös alueellisia eroja hyvinvoinnissa ja sen jakautumisessa. Esimerkiksi toteutetun aluepolitiikan tuottama kiihtynyt muuttoliike pois maaseudulta⁸⁰ syventää alueellisia eroja koulutusmahdollisuuksissa ja supistaa maaseudun työmarkkinoita ja palveluita. Tämä lisää marginalisoitumisen riskiä monimutkaistamalla erityisesti kaukana maantieteellisistä keskuksista asuvien reuna-alueiden nuorten tulevaisuuskuvia^{81,82}. **Alueellinen eriarvoistuminen haastaa reuna-alueiden sosiaalista kestävyttä sekä rapauttaa kehityksen sosiaalista oikeudenmukaisuutta.** Tämä aikalaistendenssi edellyttääkin paitsi ekologisen, myös sosiaalisen kestävyden analyttistä tarkastelua.

Myös paikallisella tasolla hyvinvoinnin edistämisestä hyötyy toisinaan vain osa paikallisesta väestöstä. Esimerkiksi

hankkeet, jotka muokkaavat merkittävästi ympäristöä, saattavat tuottaa yhtäältä paikallisesti työtä, tuloa ja hyödykkeitä. Samalla ne kuitenkin voivat heikentää joitakin muita elämänlaadun kannalta keskeisiä ympäristöön sitoutuneita sosiaalisia, ekologisia, kulttuurisia ja taloudellisia arvoja. Tämä voi estää tai haitata esimerkiksi niihin perustuvien kulttuurien, elämäntapojen ja elinkeinojen harjoittamista ja ylläpitämistä^{83,84}.

Nuorten kohdalla⁸³ sosiaalisella kestävyydellä tarkoitetaan käytäntöjä, jotka tarjoavat heille sosiaalisesta taustasta riippumatta osallisuuden ja tunnustuksen kokemuksia^{80,85}. Kaikkea tätä rakentavat kuuluminen yhteisöihin, sukupolvien väliset suhteet ja perinteensiirrot, paikalliset käytännöt ja instituutiot sekä kontekstuaaliset muutokset ja jatkuvuudet. Sosiaalisen kestävyuden ideaa on jo sovellettu erityisesti taloudellisiin, ekologisiin ja aluesuunnittelukysymyksiin, mutta harvemmin marginaalisten reuna-alueiden arkielämää ja elämänkulkuja tarkasteleviin kysymyksiin. Kestävä tulevaisuus onkin pitkälti myös sosiaalinen kysymys ja kytkeytyy oikeudenmukaisuuden, sosiaalisen huolenpidon ja hyvinvoinnin arvoihin.

Yhteenkuuluvuuden kokeminen oman elinalueen muiden asukkaiden kanssa on esimerkki aineettomista hyvän elämän edellytyksistä ja yksi keskeisimpiä koetun hyvinvoinnin tekijöitä⁸⁶. Sosiaalinen koheesio kannattelee yhteisöjä usein aineellista vaurautta vahvemmin. Esimerkkejä hyvinvointia lisäävistä osallisuuden edistämisen keinoista ovat muun muassa mahdollisuuksien lisääminen oman alueen rahankäyttöön osallistumiseen (esim. osallistuva budjetointi⁸⁷) sekä oman alueen historiallisten ja kulttuuristen erityispiirteiden näkyväksi tekeminen, joka auttaa kansalaisia kokemaan yhteyttä ja kuulumista sukupolvien väliseen ketjuun. Myös urheilun ja kulttuurin saavutettavuuden edistäminen lisää hyvinvointia ja osallisuutta.

Kestävyys edellyttää asenteiden muutosta

Arvojen ja asenteiden muutos on väistämätön osa kestävyysmurrosta ja muuttuviin tilanteisiin reagoimista – ne ovat edellytys sekä institutionaaliselle että henkilökohtaiselle toiminnalle. **Päämäärätietoinen kestävien elämäntapojen valtavirtaistaminen kansalaisten arjessa lisää hyvinvointikokemuksia eli tyytyväisyyttä omaa elämää kohtaan sekä elämän merkityksellisyyden ja arvokkuuden tuntua⁸⁸**. Kokonaiskestävä tulevaisuuden tavoittelu edellyttää viestinnällistä, kasvatuksellista ja koulutuksellista tukea. Ne edistävät myös nuorten kansanryhmien osallisuutta sekä ylisukupolvisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen toteutumista tässä prosessissa.

Laajamittaisen ja ilmiöiden juurisyihin pureutuvan ymmärryksen lisääminen ympäristökriiseistä ja kestävyysmurroksesta vastauksena niihin on yksi tärkeimpiä tarpeellisia ajankohtaisia politiikkatoimia. Tutkitusti tehokkaaksi todettuja keinoja tähän ovat ylisukupolviset paikkaperustaiset oppimisprosessit (*place-based learning*), jotka tuovat kansalaisyhteiskuntaa yhteen yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa rakentaen ymmärrystä monimutkaisista ja laajoista ilmiöistä paikallisista lähtökohdista^{89,90,91,92,93}. Samoin myönteisesti tunnistava transformatiivinen ympäristökasvatus tunnustaa ihmisten kokemustiedon merkityksen muutokseen tähtäävässä pedagogiikassa⁹⁴ (myönteinen tunnistaminen ks. Häkli ym.⁹⁵). Näiden yhdistelmä toimii kaikenikäisten ihmisten kanssa kasvatus- ja koulutuskonteksteissa työskenneltäessä ja soveltuu myös kestävyysviestinnän lähtökohdaksi^{96,97,98}.

TUTKITTUA TIETOA YHTEISKUNNAN RAKENTEIDEN JA YMPÄRISTÖSUHTEIDEN VÄLISISTÄ YHTEYKSISTÄ

Tampereen kaupunkiseudun liikenteen kehittäminen osana EU:n vihreää siirtymää ja suomalaista maankäytön, liikenteen ja asumisen kehittämissuunnitelmaa (MAL)⁹⁹ tarjoaa esimerkin ihmisten ympäristösuhteiden määrittämisestä monitahoisesti pitkin elämäntietä globalisoituneessa maailmassa, jossa erilaiset ylipaikalliset ja ylikansalliset kytkökset ja katkokset ovat keskeinen osa tätä prosessia. Tutkimus osoitti, kuinka Pirkanmaa kiinnittyy tarkastelun kohteena olleeseen kehittämissuunnitelmassa pohjoismaiseen (Pöyry Finland Ltd, päämaja Tukholmassa) ja itäeurooppalaiseen (YIT-konsernin kehittämisalue) kaupunkiseutukehitykseen. Samalla kahdeksan Pirkanmaan kuntaa ovat liittyneet aluetaloudellisesti tiiviisti yhteen paitsi keskenään, myös Kajaanin Otanmäen kanssa, missä raitiovaunut valmistetaan. Muut Tampereen lähikunnat ovat leikkautuneet irti aluekehityksestä, ja alueiden syrjäytyminen syvenee sekä kansallisesti että osana kansainvälistä kehitystä. Tämä vaikuttaa pitkällä aikavälillä merkittävästi kestävyysmurroksen etenemiseen ja ihmisten toimintamahdollisuuksiin Tampereen seudulla.

Nuoret ajassa -pitkittäistutkimushanke tuotti tietoa sosiaalisten ja ekologisten elinympäristöön liittyvien laatutekijöiden merkityksistä nuorten arvostuksissa ja elämänvalinnoissa. Hankkeessa (2015–2025) on seurattu noin 20:n itäisen Suomen harvaanasutulla reuna-alueella asuvan nuoren aikuistumista siitä lähtien, kun he olivat 14-vuotiaita. Tutkimuksessa selvisi, että jo yläkouluvuosiin he alkoivat suunnata tulevaisuuskatsetaan poismuuttamiseen ja siihen liittyvien realistisimpien vaihtoehtojen etsintään. Tutkituista 20 nuoresta 19 lähti, yksi jäi. Nyt kaksi on palannut takaisin kotiseudulleen. Nuorten kanssa käydyissä tutkimuskeskusteluissa selvisi, että ”sosiaalinen kestävämyys”, kuten mielekkään elämän rakenteellisten mahdollisuuksien puute, paikkakunnan sosiokulttuurinen ahtaute ja ihmissuhdemarkkinoiden kapeus, näytti olevan keskeinen poislähdön argumentti. Se, mitä käytyjen keskustelujen perusteella kaupungeissa eletessä kuitenkin kovasti kaivataan, liittyy ekologisen kestävämyyden tematiikkaan. Kaivattuja laatutekijöitä ovat esimerkiksi spontaanit luontokokemukset, avaran tilallisuuden kokemus, hiljaisuus, mahdollisuus yksinäisyyteen ja rauhassa oloon sekä kohtaamisten, kirkkaiden valojen ja melun puutteesta rakentuva aistilevöllisyys.

OSA III

Kansalaistyöpajoista osallisuutta

KESTÄVYYSMURROKSEN MARGINAALIT -HANKKEEN KANSALAISTYÖPAJOJEN TAVOITTEENA ON OLLUT TUNNISTAA PAIKALLISESTI MERKITTÄVIMPIÄ EKOLOGISEN JA SOSIAALISEN KESTÄVYYDEN RAJAPINTOIHIN LIITTYVIÄ HAASTEITA JA MAHDOLLISUUKSIA. HANKKEESSA JÄRJESTETTIIN KOLME KANSALAISTYÖPAJAA ERI PUOLILLA SUOMEA: LIEKSASSA, KEMIJÄRVELLÄ JA TAMPEREELLA. TYÖPAJOIHIN JA/TAI NIIDEN ESIHAASTATTELUIHIN OSALLISTUI YHTEENSÄ 41 HENKEÄ.

NÄMÄ PAIKKAKUNNAT VALIKOITUIVAT KOHDEALUEIKSI SIKSI, ETTÄ NE OVAT SEKÄ VÄESTÖRAKENTEELTAAN, ELINKEINORAKENTEELTAAN ETTÄ MAANTIETEELLISELTÄ SIJAINNILTAAN KESKENÄÄN VARSIN ERILAISIA ALUEITA. LISÄKSI NÄISSÄ KAIKISSA KOLMESSA KUNNASSA ON TAPAHTUNUT MERKITTÄVIÄ NIIN VÄESTÖN KUIN TALoudenKIN KEHITYKSEEN LIITTYVIÄ MUUTOKSIA YHTEISKUNNAN VIIMEAIKAISTEN MURROSTEN MYÖTÄ, JA SIKSI NE MUODOSTAVAT KIINNOSTAVIA ALUEKONTEKSTEJA KESTÄVYYSMURROKSEN VAIKUTUSTEN JA TULEVAISUUDEN TARKASTELUN SUHTEEN.

Työpajat ja niissä käytetyt menetelmät

Kansalaistyöpajoissa kokeiltiin erilaisia osallistamismenetelmiä, joita kuvataan seuraavissa alueellisia työpajoja kuvaavissa alaluvuissa. Eri paikkakunnilla painottuivat paikallisesti ajankohtaiset ja ajatuksia herättävät kestävyyskysymykset. Työpajojen aiheissa ja kohderyhmän valinnassa huomioitiin niin ikään paikallisuus. Ennen varsinaisia työpajoja järjestettyjen esihaastattelujen avulla selvitettiin työpajaan ilmoittautuneiden sekä käsiteltävän aiheen parissa työskentelevien viranhaltijoiden ja asiantuntijoiden näkemyksiä ekologiseen ja sosiaaliseen kestävyysliittävistä haasteista ja mahdollisuuksista. Esihaastattelujen avulla myös kartoitettiin työpajaan liittyviä toiveita ja tarpeita. Esihaastattelujen vastauksia hyödynnettiin työpajan rakenteen ja käsiteltävien aiheiden suunnittelussa. Työpajan jälkeen kaikille osallistujille lähetettiin palautekysely, ja osallistujien oli lisäksi mahdollista kommentoida tätä raporttia.

LIEKSA

Ensimmäinen kansalaistyöpaja järjestettiin Lieksassa. Osallistujiksi kutsuttiin Lieksassa asuvia ihmisiä laajasti erilaisien paikallisten yhdistysten ja toimijoiden kautta. Esihaastatteluihin osallistui 17 ihmistä, joista itse työpajaan osallistui kahdeksan. Tavoitteena oli saada mukaan ekologiseen kestävyysliittävien eri tavoin suhtautuvia osallistujia, mutta lopulta kaikki työpajaan ilmoittautuneet suhtautuivat ekologiseen kestävyysliittävien myönteisesti. Ikäjakaumaltaan osallistujista valtaosa oli eläkeikäisiä, mutta mukana oli myös joitain työikäisiä ja yksi nuori.

Työpajan aiheena Lieksassa oli elämisen tulevaisuus. Työpajamenetelmänä käytettiin *International Dialogue Initiative*n kehittämää **puumalli-rauhansovittelumenetelmää**. Rauhansovittelun päällimmäisenä tavoitteena on saada eri mieltä olevat ihmiset ymmärtämään toisiaan ja luomaan jonkinlainen yhteinen sovintoehdotus. Rauhansovittelutyön hengessä työpajan aiheeseen tutustuttiin kokonaisvaltaisesti ja monen ryhmän näkökulmasta esihaastatteluiden avulla. Työpajassa käytiin keskusteluita sekä pienryhmissä että koko ryhmän kesken. Rauhansovittelun menetelmään tutustuttiin fasilitoijan tekemien videoiden avulla.

Työpaja oli nelituntinen ja jaoteltu kahteen osaan. Ensimmäisessä osiossa pyrittiin tunnistamaan Lieksassa olevia erilaisia ryhmäidentiteettejä ja eri ryhmien välisiä ristiriitoja sekä pohdittiin, millaista tukea osallistujat kaipaisivat ekologisen ja sosiaalisen kestävyysliittävien edistämiseksi. Ryhmäidentiteetit vaikuttavat ihmisten mielipiteisiin, ja usein suurimmat erimielisyydet syntyvätkin eri identiteettiryhmien välillä. Työpajan osallistujille esiteltiin seitsemän esihaastatteluiden pohjalta luotua erilaisista ryhmäidentiteettiä, joista he valitsivat itseään parhaiten ja vähiten kuvaavat identiteetit. Osallistujia myös haastettiin pohtimaan eri ryhmien sisäisiä ajattelutapoja sekä ryhmien välisiä kiistakysymyksiä. Itsensä asettaminen kuvitteellisiin identiteettiryhmiin ei ollut kaikille osallistujille helppoa. Menetelmä toimisikin parhaiten ryhmässä, jonka sisällä on selkeästi toisistaan eriäviä näkemyksiä.

Toisessa osiossa työpajan osallistujia haastettiin luomaan tulevaisuuskuvia miettimällä, millaisena he näkevät globaalin tilanteen, Suomen tilanteen, Lieksan tilanteen sekä oman tilanteensa vuonna 2043. Työpajan osallistujat olivat jo esihaastatteluissa pohtineet tätä kysymystä, ja heidän vastauksensa esitettiin osana työpajaa. Tulevaisuuskuvia täydennettiin tarkentavien kysymysten avulla. Osallistujia haastettiin myös luomaan tiekartta toivotun tulevaisuuden saavuttamiseksi ja asettamaan toimenpiteitä nykyhetkelle sekä vuodelle 2030.

KEMIJÄRVI

Toisen kansalaistyöpajan aiheena oli luontoelinkeinojen ja luonnon käytön tulevaisuus Kemijärvellä. Kansalaistyöpajassa pohdittiin, kuinka perinteiset luontoelinkeinot ja elämäntavat sekä kestävyysmurrokseen liittyvät muutostarpeet voitaisiin yhteensovittaa. Osallistujiksi kutsuttiin luontoalan yrittäjiä ja muita luonnonkäyttäjiä sekä luonnonsuojelijoita. Ennen kansalaistyöpajaa kerättiin tietoa paikallisesta kontekstista haastatteleamalla elinkeinovirkamiehiä sekä kansalaistyöpajaan ilmoittautuneita paikallisia, joista kaikki olivat luontoalan yrittäjiä.

Kemijärven kansalaistyöpajan osallistujat haastettiin tunnistamaan menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden luonnon käyttöä ohjaavia tekijöitä ja keskustelemaan niiden vaikutuksista niin Kemijärven kuin oman toimintansaakin tasolla. Työpajassa hyödynnettiin futuristi Sohail Inayatullahin kehittämää **tulevaisuuskolmiota**, joka sopii valitun teeman tulevaisuuteen vaikuttavien tekijöiden tunnistamiseen. Tulevaisuuskolmio toimii analyysikehikkona, jonka avulla tunnistetaan kolmenlaisia analyysin kohteeksi valitun aiheen tulevaisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Ensimmäiset näkökulmat, *nykyhetken työntö* ja *menneisyyden paino*, perustuvat olemassa olevaan tietoon, kun taas kolmas näkökulma, *tulevaisuuden imu*, on näkemyksellistä ja pitää sisällään erilaisia tulevaisuuskuvia ja visioita.

Ensimmäisessä osiossa työpajan osallistajat pohtivat menneisyyden asettamia rajoitteita ja esteitä ekologisen ja sosiaalisen kestävyysedistämiseksi. Toisessa osiossa määriteltiin nykyhetkessä tunnistettujen muutostarpeiden ja olemassa olevien suunnitelmien aiheuttamia muutoksia luontoelinkeinoin ja luonnonkäytön tulevaisuuteen. Kolmannessa osiossa osallistajat loivat positiivisia tulevaisuuskuvia ja visioita luontoelinkeinon ja luonnonkäytön tulevaisuutta ajatellen. Osallistajat kirjoittivat aluksi pohdintojaan omille lapuilleen, minkä jälkeen kukin esitteli pohdintansa muulle ryhmälle. Jokaisen osion lopuksi valittiin kolme tärkeintä asiaa, jotka kirjattiin ylös. Työpajan lopussa käytiin vielä loppukeskustelu, jossa pohdittiin tärkeimpiä muutoksia, tehtäviä sekä toimijoita halutun tulevaisuuden saavuttamiseksi.

Työpaja kesti kaksi tuntia. Osallistujamäärä jäi Kemijärvellä melko pieneksi, mutta siitä huolimatta osallistujien pohdinnoista saatiin kerättyä monipuolinen aineisto. Tulevaisuuskolmio toimi hyvin osallistujien näkemysten kartoittamiseen.

TAMPERE

Hankkeen kolmas kansalaistyöpaja järjestettiin Tampereella. Tämän työpajan aiheena olivat hyvän elämän edellytykset moninaisten asukkaiden Tampereella nyt ja tulevaisuudessa. Osallistujien kohderyhmää rajaaviksi teemoiksi valittiin ylikulttuuriset kohtaamiset ja ylisukupolvisuus. Työpajaa markkinoitiin Tampereella toimivien eri väestöryhmiä palvelevien kansalaisjärjestöjen ja päivätoimintayksiköiden kautta lähettämällä kutsuja ja järjestämällä vierailuja tahojen tilaisuuksiin. Työpajan sisältöjen suunnittelussa hyödynnettiin osallistujien esihaastatteluja ja vaihtoehtoisia esikyselyä. Lisäksi toteutettiin kaksi asiantuntijahaastattelua, joiden tarkoituksena oli kartoittaa haastavassa asemassa olevien ihmisten kanssa toimivien näkemyksiä heidän asiakkaidensa kohtaamista sosiaalisista haasteista sekä asioista, joita työpajassa tulisi käsitellä.

Kansalaistyöpajaan osallistui 11 ihmistä. Osallistujien taustoja ei kartoitettu, mutta he edustivat eri ikäryhmiä nuorista eläkeikäisiin. Ryhmän sisällä oli myös etnistä ja toimintakyvyn moninaisuutta. Kansalaistyöpaja toteutettiin kahdessa erillisessä työpajassa, joista toinen pidettiin päivällä ja toinen illalla. Työpajojen rakenne oli sama molemmissa työpajoissa. Työskentely tapahtui kahdessa pienryhmässä.

Työpajoissa fasilitointimenetelmänä käytettiin **kulttuurikartoitusta**. Kulttuurikartoituksen ideana on havainnollistaa kulttuurillista muutosta neljän eri osa-alueen kautta, jotka ovat *visio*, *rakenne*, *ajattelumallit* ja *käyttäytyminen*. Ensimmäisessä vaiheessa työpajan osallistujia pyydettiin luomaan yhteinen tulevaisuuden visio, ja toisessa vaiheessa he määrittivät tarvittavia rakennemuutoksia valitun vision toteuttamiseksi. Aikataullisista syistä sekä työpajan sujuvoittamiseksi viimeiset kaksi osiota yhdistettiin yhdeksi osioksi, jossa osallistajat pohtivat, kuinka ihmisten ajattelu- ja käyttäytymismallien olisi muututtava valitun vision ja rakennemuutosten saavuttamiseksi. Jokaisen osion alussa osallistajat kirjoittivat omalle paperille ajatuksiaan, minkä jälkeen näitä ajatuksia jaettiin pienryhmälle. Pienryhmäkeskustelun lopussa ryhmän mielestä tärkeimmät asiat koottiin yhteen ja esiteltiin muulle ryhmälle. Työpajan lopuksi käytiin vielä yhteinen keskustelu koko työpajan tuotoksista.

Tampereen kansalaistyöpaja onnistui hyvin ja valittu menetelmä toimi mainiosti kyseiseen teemaan. Kulttuurikartoituksen menetelmän käytännön toteutus ja esimerkiksi osioiden järjestys voivat vaihdella, mutta tärkeintä on valita toimintatapa, joka palvelee ryhmän tavoitteita. Menetelmän ideana ei ole testata osallistujien kykyä jaotella omia näkemyksiään eri osa-alueisiin vaan kartoittaa asukaslähtöisesti tietoa paikallisesta kulttuurista ja siihen liittyvistä kokemuksista.

Työpajakonseptien havaitut haasteet

Vaikka kansalaistyöpajojen fasilitointimenetelmät vaihtelivat, työpajojen ennakkotoimenpiteet olivat jokaisessa työpajassa melko samanlaisia. Ongelma, johon kaikissa työpajoissa törmättiin, oli osallistujien mukaan saaminen. Hankkeen alkuperäisenä tarkoituksena oli törmäyttää erimielisiä ihmisiä ja saada heitä keskustelemaan kestävyysmurrokseen liittyvistä kysymyksistä, mutta jo ensimmäisen työpajan valmisteluvaiheessa tämä tavoite osoittautui haastavaksi. Tähän saattoi vaikuttaa työpajojen aiheiden yleisluontoisuus. Hankkeessa oli myös rajattu, ettei työpajoihin oteta mukaan poliitikkoja eikä viranhaltijoita. Useissa työpajoissa kansalaisten kritiikki kohdistui juuri paikallisiin poliitikoihin ja viranhaltijoihin, eli olisi voinut olla mielenkiintoista nähdä heidän vastauksensa osoitettuun kritiikkiin. Lieksassa ja Kemijärvellä haastateltiin myös joitain kunnan viranhaltijoita ennen työpajaa, joten myös heidän näkemyksensä tulivat kuulluiksi. Kaikille työpajojen osallistuneille tarjottiin ravintolaillallinen työryhmän kanssa tai vaihtoehtoisesti lahjakortti paikalliseen ravintolaan.

Viimeisen työpajan markkinoinnissa pyrittiin tavoittamaan moninaisesti eri väestöryhmiin kuuluvia ihmisiä, mikä

osittain toteutuikin jalkautumalla paikallisten kansalaisjärjestöjen ja päivätoimintayksiköiden tilaisuuksiin esittelemään työpajaa. Hankkeen ytimessä oli marginaaleissa tai päätöksenteon laitamilla elävien ihmisten kestävyysmurrokseen liittyvien kokemusten, huolten ja intressien kuuleminen. Vaikka marginaalisuus ei ole synonyymi syrjäytyneisyydelle tai huono-osaisuudelle, siihen voi nytkeytyä kokemuksia kuormituksesta ja esimerkiksi vähemmistöstressistä, minkä vuoksi osallistuminen järjestettyyn toimintaan voi tuntua joillekin vaikealta. Asiantuntijahaastattelussa nousikin esille, että toisinaan marginaalissa olevien ihmisten tarpeista saa ehkä parhaimman kuvan haastatteleamalla ja osallistamalla heidän kanssaan toimivia ihmisiä kuten sosiaalityöntekijöitä.

Työpajat kestivät kahdesta tunnista neljään tuntiin. Lieksan nelituntinen työpaja oli monelle osallistujalle liian pitkä, kun taas kahden tunnin työpajoissa ajankäyttö oli tehokasta ja ohjeistukset tiiviitä. Palautteiden osalta työpajojen onnistumisesta on vaikea vetää johtopäätöksiä, koska vastauksia saatiin varsin vähän. Pääasiassa palautetta antaneet osallistajat kokivat työpajat ja niitä edeltäneet haastattelut toimiviksi, ajankohtaisiksi ja kiinnostaviksi. He eivät pitäneet työpajoja työläinä. Kokonaisuudessaan kansalaistyöpajat onnistuivat melko hyvin niille asetetuissa tavoitteissa, eli niiden avulla saatiin kerättyä tärkeää kokemustietoa kestävyysmurroksen kannalta kriittisistä aihepiireistä.

Yhteenveto työpajojen sisällöistä

Työpajojen järjestämisen aikana 2023–2024 ilmastonmuutokseen ja sään ääri-ilmiöiden lisääntymiseen liittyvät ongelmat olivat alkaneet konkretisoitua myös Euroopassa. Venäjän hyökkäyssota ja Gazan sota hallitsevat jokapäiväistä uutisvirtaa. Myös pakolaisuus ja siihen liittyvät uhkakuvat, luontokato ja sen pysäyttämiseen pyrkivä politiikka, energian riittävyyteen liittyvät huolet, populismin ja äärioikeiston vahvistuminen Euroopan politiikassa sekä hallituksen voimakas leikkauspolitiikka puhuttavat yhteiskuntaa. Koronaviruspandemiasta on aikaa vasta muutama vuosi.

Kaikissa työpajoissa tunnistettiin hyvin niin ekologiseen kuin sosiaaliseenkin kestävyteen liittyviä yhteiskunnallisia kehittämistarpeita. Työpajoihin osallistuneiden tulevaisuuskuviin liittyi pelkoja ja epävarmuutta. Erityisesti kauemmas tulevaisuuteen ulottuvissa visioissa oli havaittavissa pelkoa nykyisten sosiaalisten ja ekologisten kriisien pahenemisesta sekä odotuksia radikaaleista muutoksista nykyhetkeen verrattuna. Pahimmillaan osan maapallosta pelättiin muuttuvan elinkelvottomaksi sotien ja ekologisten katastrofien myötä ja väestön pyrkivän enenevässä määrin keskittymään sinne, missä elämä on vielä mahdollista. Tämän myötä yhtäältä toivottiin ihmisten välisen myötätunnon ja yhteistyön lisääntymisen ja toisaalta pelättiin kilpailun niukkenevista resursseista kiristyvän. Myönteisissä tulevaisuusvisioissa ihmiset pyrkivät aktiivisesti yhdessä korjaamaan yhteiskunnan tekemiä virheitä ja eri alueet ylläpitävät omia kestäviä, paikallisista olosuhteista ja resursseista kumpuavia kulttuurejaan ja ratkaisujaan, toisistaan oppia ottaen.

Niin kielteisiin kuin myönteisiinkin tulevaisuusvisioihin liittyi yhteiskunnallinen muutos, jonka visioitiin tapahtuvan joko hallitsemattomasti romahdusten kautta tai hallitusti yhteistyössä rakenteellisten muutosten keinoin. Ongelmaksi nähtiin usein se, että kestävyys toteuttaminen on nykyään liikaa yksilöiden vapaan tahdon ja valintojen varassa. Kaikissa työpajoissa myönteisten tulevaisuuksien edellytyksenä pidettiin yhteisöllisyyden ja yhteistyön arvon tunnistamista ja niiden edistämistä, ylipaikallisen tiedon ja sosiaalisen pääoman lisäämistä ja hyödyntämistä sekä yhteiskunnallisen keskustelun faktapohjaisuutta, aktiivista vuoropuhelua sekä pyrkimystä ymmärtää ja kunnioittaa keskustelussa myös toisin ajattelevia. ”Yhdessä samaan suuntaan köyden vetäminen” toistui työpajoissa myönteisen tulevaisuuden tavoittelun vertauskuvana, vaikka toisaalta myös oman asenteen ja toiminnan merkitys tunnistettiin usein: ”itsehän sitä on keskeisessä asemassa”, Kemijärven työpajaan osallistuneet totesivat.

Rakenteellisilta kestävyystoimilta peräänkuulutettiin yleisesti realistisuutta sekä alueellisten ja sosioekonomisten erojen huomioimista, jotta kestävyystoimet olisivat aidosti mahdollisia ja saavutettavissa kaikille kansalaisille. Ongelmaksi yhdessä samaan suuntaan köyden vetämisen kannalta nähtiin kaikissa työpajoissa myös se, ettei kaupungin, kunnan, maakunnan tai hyvinvointialueen viranomaisten usein nähty olevan kiinnostuneita kommunikoimaan kansalaisten kanssa ja edistämään näiden tekemiä aloitteita ja kehittämishankkeita. Asukkaiden virallisen kuulemisen esimerkiksi kehittämishankkeissa nähtiin jäävän usein vain muodollisuuden tasolle. Samalla ulkoa päin ohjattujen hankkeiden tosiasiallinen ja pitkäkestoinen hyöty usein kyseenalaistettiin. Kuulluksi tulemattomuuden ja kohtaamattomuuden kokemusten nähtiin ruokkivan merkityksettömyyden tunnetta, turhautumista ja apatiaa, jotka puolestaan lisäävät osallistumattomuutta yhteisten asioiden edistämiseen ja epäluottamusta virkakoneistoa kohtaan.

Merkittäviksi yhteistyön ongelmiksi tunnistettiin niin alueellinen kuin yhteiskunnallinenkin polarisaatio ja eriarvoistumiskehitys sekä niiden luomat ”me vs. muut” -asetelmat. Kansalaisten erotteluille perustuvan politiikan ja ääripäiden korostumisen yhteiskunnallisessa keskustelussa nähtiin paitsi tuottavan ja syventävän ennakkoluuloja, myös passivoivan ja etäännyttävän isoa osaa väestöstä yhteisten ongelmien hoitamiseen osallistumisesta.

LUONNONVAROJEN KÄYTTÖ

Ilmastonmuutoksen tiedostettiin muuttavan ympäristöä, ja tällä uskottiin olevan seuraamuksia myös nykymuotoiselle luonnon ja luonnonvarojen käytölle niin työpajojen kohdealueilla kuin yleisemminkin. Työpajojen osallistujat pohtivat esimerkiksi kuivien ja kuumien kausien sekä lisääntyvän sateisuuden vaikutuksia vesistöihin, metsätalouteen ja talvi-matkailuun. Maa- ja metsätalouden nähtiin tarvitsevan muutoksia, jotta ne tukisivat luonnon uusiutumista ja sopeutumiskykyä ja perustuisivat paikallisiin olosuhteisiin. Metsän funktioiden sekä metsään liittyvän taloudellisen toiminnan uskottiin kestävyysmurroksen myötä monipuolistuvan esimerkiksi ennallistamisen ja hiilipolitiikan kautta. Myös autenttisuuden sekä paikallisiin luontoarvoihin perustuvassa luontomatkailussa, paikallisissa luonnontuotteissa sekä kalastuksessa ja metsästyksessä nähtiin paljon potentiaalia kestävyysmurroksen edetessä. Uusiutuvan sähkön tuotantoon oli havaittu liittyvän kasvupaineita erityisesti Kemijärvellä, missä se koettiin myös uhaksi muulle luonnonkäytölle, erityisesti kalastukselle ja matkailulle.

Nykyhetken ongelmiksi luonnonvarataloudessa nähtiin muun muassa lyhytjänteisyys, aidosti omien yritysten ja oman teollisuuden kehittämisen laiminlyönti ja ulkopuolisten suuryritysten intressien ja investointien priorisointi luontoon liittyvässä päätöksenteossa. Näkemysten mukaan luonnon teollinen käyttö tapahtui usein vaihtoehdottomasti, samalla luontoarvoja ja niihin perustuvien vaihtoehtoisten toimintojen edellytyksiä heikentäen. Paikallisten tarpeiden ja huoliensa koettiin usein jäävän vaille arvoa ja riittävää huomiota luonnon käyttöön liittyvässä päätöksentekoprosesseissa ja kaavoituksessa, mikä viittasi päätöksiä tekevien virkamiesten ymmärryksen puutteeseen paikallisista olosuhteista sekä päätösten vaikutuksista paikalliseen elämään. Lisäksi jotkut osallistujat kokivat, ettei julkisessa päätöksenteossa nykyään oteta ympäristöongelmia riittävän vakavasti. Yhdessä työpajassa ongelmiksi koettiin myös paikallinen tulehtunut keskusteluilmapiiiri ja polarisaatio esimerkiksi metsän käytön ja suurpetojen suhteen.

TYÖ JA TALOUS

Kriisien lisääntymisen ja pahenemisen nähtiin Lieksan ja Kemijärven työpajoissa lisäävän huoltovarmuuden tärkeyden ymmärtämistä, minkä arveltiin luovan uutta arvostusta ja uusia mahdollisuuksia kotimaiselle maataloudelle, kalastukselle ja muulle elintarviketuotannolle sekä raaka-aineiden tuotannolle. Lisäksi uskottiin, että kun esimerkiksi luonto ja puhdas vesi eivät ympäristökriisien myötä enää ole itsestäänselvyyksiä, tulevaisuudessa niitä arvostetaan ja pyritään säilyttämään siellä, missä niitä yhä on.

Yleisesti ottaen autenttisuuden ja ”aidosti paikallisen” – paikallisiin resursseihin sekä paikallisiin ihmisiin ja yhteisöihin perustuvan – työn arvostuksen uskottiin lisääntyvän kestävyysmurroksen myötä. Tällä arvojen muutoksella arveltiin olevan vaikutusta myös kaupunkisuunnitteluun sekä harvaan asutun maaseudun arvostukseen. Kestävyyden tavoittelun nähtiin luovan kestävyydelle myös työssä markkina-arvoa, mikä voisi hyödyttää paikallisia pienyrityksiä. Lisäksi ”pilatun (ympäristön) ennallistamiseen” liittyvien pyrkimysten arveltiin voivan luoda työtä ja tuoda tukirahoja luonnonvaramaaseudulle. Näiden alueiden uudenlainen arvostus voisi olla hyödynnettävissä myös alueiden markkinoinnissa ja matkailun kehittämisessä.

Kriisien uskottiin lisäävän ihmisten liikkuvuutta, mihin liitettiin sekä uhkia että mahdollisuuksia etenkin väestön vanhenemisesta ja vähenemisestä kärsivien alueiden kehitykselle. Erityisesti Lieksan ja Tampereen työpajoissa pohdittiin paljon työn ja osallisuuden merkitystä kotoutumisen onnistumiselle. Työpajoissa muun muassa todettiin, että uuteen ympäristöön sopeutumisen helpottamiseksi tulijoille tulisi olla tarjolla työtä tai muuta yleishyödyllistä ja merkityksellistä tekemistä, joka aidosti loisi osallisuutta ja mahdollisuuksia sekä tukisi ihmistenvälistä kunnioitusta. Muutenkin kriisien ja epävarmuuden lisääntymisen myötä yhteisöllisyyden sekä yhteisöissä tehtävän työn uskottiin lisääntyvän. Lieksan ja Tampereen työpajoissa nousi myös esille huoli siitä, että kaikilla kansalaisilla ei ole edellytyksiä työskennellä nykyisen kaltaisessa palkkatyössä. Kaikkien osallisuuden varmistamiseksi olisikin tärkeää mahdollistaa myös erilaiset palkkatyöstä riippumattomat tavat toimia osana yhteiskuntaa.

Kestävän työn ja talouden edistämisen haasteeksi nähtiin muun muassa ”entisen teollisuuskaupungin identiteetti”, eli työ- ja elinkeinoelämän kehittämisen perustaminen ulkopuolisten teollisuusinvestointien houkutteluun alueen oman yritystoiminnan kehityksen kustannuksella. Ongelmallisina nähtiin myös esimerkiksi nuoret ja maahanmuuttajat ulosulkeva työkuluttuuri sekä nuoren väestön ja uusien tekijöiden puute.

Radikaaleimmista visioista nykyisen talousjärjestelmän kestäättömyyteen liittyvien ongelmien syvenemisen uskottiin myös avaavan mahdollisuuksia vaihtoehtoisille talousmalleille, kuten jakamistaloudelle ja omavaraistaloudelle, ja

jopa edistävän globalisaation loppua. Sekä työelämän globalisaation että lokalisaation arveltiin lisääntyvän kestävyysmurroksen myötä.

HYVÄ ELÄMÄ

Työpajoissa kestävyysmurroksen otaksuttiin vaikuttavan paitsi elämänlaatuun mahdollisten kriisien ja yhteiskunnallisten horjuntojen myötä, myös käsityksiin elämänlaadusta. Esimerkiksi henkisten arvojen ja yhteisöllisyyden uskottiin nousevan kestävyysmurroksen myötä. Osallistujat arvelivat, että kriisien myötä yhteiskunnassa aletaan arvostaa ”tilan ja rauhan yllisyyttä” ja paikkoja, joissa ”kaikki on vielä hyvin”. Tämä voi luoda uutta arvoa myös esimerkiksi lähiöiden yhteisöille ja syrjäseuduille. Joissakin näkemyksissä myös luonnon hyvinvointihyötyihin liittyvän tiedon ja ymmärryksen arveltiin kasvavan ja luovan entistä enemmän pohjaa myös elämänlaadulle ja elämisen ihanteille tulevaisuudessa.

Nykyiset väestönkasvua tavoittelevat kehitysstrategiat kohtasivat kritiikkiä kaikissa työpajoissa. Vaikka väestön riittävyys nähtiin usein alueiden ja yhteisöjen elinvoiman edellytykseksi, väestönkasvuun liitettiin myös elämänlaatuun liittyviä uhkia. Uhkakuvat liittyivät siihen, etteivät palvelut pysyisi kasvavan väestön tahdissa ja sosiaaliset ongelmat lisääntyisivät. Myös maaseudun luontoarvot ja omaleimaisuus saattaisivat kärsiä väestön kasvamisen myötä.

Lieksan ja Tampereen työpajoissa peräänkuulutettiin molemminpuolista kunnioitusta uusien tulijoiden ja kanta-asukkaiden välille, jotta muuttoliikkeeseen liittyvät pelot eivät toteutuisi ja alueiden omat kulttuuriset ominaisuudet ja erityispiirteet säilyisivät positiivisena pääomana. Yhtäältä toivottiin ylipaikallista, alueiden omia erityispiirteitä kunnioittavaa empatiaa ja ymmärrystä eri alueiden asukkaiden välille. Toisaalta uusien arvojen, tapojen ja ajattelumallien jalkautumisen uskottiin Lieksan ja Kemijärven työpajoissa luovan mahdollisuuksia erilaisuuden sietokyvyn lisääntymiselle, koska alueiden nykyinen henkinen ilmapiiri koettiin välillä melko ahtaaksi ja rajoittavaksi. Myös ympäristötietoisuuden ja eri toimintojen kestävyysvaikutuksiin liittyvän tiedon koettiin voivan lisääntyä uusien tulijoiden mukana, mikä loisi pohjaa uusille kestäville elämäntavoille ja toimintatavoille.

Hyvinvoinnin perustaksi kasvun tilalle visioitiin muun muassa ”viriiliyttä ilman kaupunkiähkyä”, ”tilaa hengittää”, ”autenttisia luontoelämyksiä” ja ”oman pienen arvostamista”. Kaupungin viihtyisyyden ja elämänlaadun toivottiin ulkoa tuodun ja muiden kopioimisen sijaan rakentuvan entistä enemmän jo olemassa olevan hyvän sekä paikallisympäristön ja -yhteisöjen tarjoamien puitteiden varaan.

Yhteiskunnan kasvava jakautuminen, lisääntyvä ennakkoluuloisuus ja eriarvoistuminen eri ryhmien välillä koettiin ongelmalliseksi hyvinvoinnin tasa-arvoisen toteutumisen kannalta. Hyvinvoinnin haasteena erityisesti Tampereen työpajassa pidettiin myös sitä, että yhteiskunnan säästöpainneissa leikataan yleensä ensimmäisenä asukkaiden arjen ja elämänlaadun kannalta tärkeitä asioista: sosiaali- ja terveydenhuollosta, kulttuurista, yhteisötiloista ja maksuttomasta harrastus- ja kerhotoiminnasta. Näiden leikkausten nähtiin osaltaan lisäävän kurjistumista ja eriarvoistumista.

Kaikissa työpajoissa keskinäiseen kunnioitukseen ja erilaisuuden arvostamiseen perustuva kommunikointi, yhteistyö ja yhteisöllisyys nähtiin keskeisiksi edellytyksiksi muutokseen sopeutumisessa ja positiivisten tulevaisuuksien edistämiseksi: ”ollaan yksilöitä mutta tarvitaan toisiamme”. Samalla vallitsevaa individualismiin ja oman edun tavoitteluun perustuvaa toimintakulttuuria pidettiin kestävyysmurroksen kannalta monin tavoin ongelmallisena. Onnistumisen edellytyksiksi nähtiin myös kestävyuden tavoittelun helppous ja motivoivuus. Kestävä yhteiskunta nähtiin sellaisena, johon taidoiltaan ja taustoiltaan erilaiset kansalaiset voivat tuntea osallistuvansa ja kuuluvansa.

Epilogi

Kestävyysmurroksen marginaalit -hankkeessa perehdyimme tutkimustietoon suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden leikkauspisteistä sekä oikeudenmukaisen ja kestävä yhteiskunnan tavoitteluun liittyvistä keskeisimmistä haasteista. Järjestämiemme kansalaistyöpajojen sekä niihin liittyvien haastattelujen ja kyselyiden avulla kartoitimme kansalaisnäkökulmia kestävyuden oikeudenmukaisesta edistämisestä.

Hankkeessa järjestettyjen kolmen kansalaistyöpajan osallistajat olivat motivoituneita ja kiinnostuneita keskustelemaan yhteiskunnan kestävään tulevaisuuteen liittyvästä tematiikasta. Heillä oli myös kokemusta yhteiskunnallisen ja paikallisen keskustelun tuottamasta ulkopuolisuudesta. Työpajojen pyrkimyksenä ei ollut saavuttaa perusteellista ja edustavaa kuvaa kansalaisten kestävyysnäkökulmista ja niihin liittyvistä marginaalisuuksista. Sen sijaan tarkoituksena oli tuoda esiin ja raportoida kolmella eri alueella asuvien, työpajojen tematiikasta kiinnostuneiden erilaisten ihmisten kokemuksia yhteiskunnan kestävyuden tavoitteluun liittyvistä marginaalisuuksista ja tarjota heille väylä tulla kuulluksi.

Työpajoissa käydyt keskustelut olivat hyvin rikkaita ja avasivat erilaisia näkökulmia paitsi yhteiskunnan kestävyteen myös kestävyuden toteutuksen keinoihin ja tavoitteisiin. Niissä toistuivat myös moninaiset kokemukset yhteiskunnallisen keskustelun ulkopuolelle jäämisestä. Nämä kokemukset liittyivät niin maantieteelliseen alueeseen, alueiden sisäisiin sosiaalisiin jakolinjoihin, elinkeinoon, toimintakykyyn, etniseen taustaan ja syntyperään kuin henkilökohtaisiin arvoihinkin. Tämä kertoo paitsi kestävyuden moniulotteisuudesta, myös yhteiskunnan kestävyteen ja sen keinoihin ja tavoitteisiin liittyvän keskustelun kapeudesta.

Työpajoista nousevissa ehdotuksissa ja toiveissa oli pääasiassa kyse ratkaistavissa olevista toiveista tai muutoksista. Keskusteluissa yhteiskunnan ja oman yhteisön ihannetulevaisuus ja kestävyys muodostuivat lopulta melko yksinkertaisista asioista: mahdollisuudesta vaikuttaa omaan elämään, yhteisöön ja elinympäristöön, arvokkaaksi koettujen asioiden säilyttämisestä ja vaalimisesta yhdessä sekä siitä, että päätöksentekijät ymmärtävät ja toimillaan vahvistavat hyvinvointivaltion perustaa.

Hyvinvoinnin perusta on rapautumassa, ja muutos näkyy paikallisyhteisöissä. Monet työpajoihin ja haastatteluihin osallistuneet olivat aidosti huolissaan sekä omista yhteisöistään että elinympäristönsä ja luonnon hyvinvoinnista. Luonnonvarojen hyödyntäminen ja lisääntynyt energiarakentaminen näkyvät etenkin maaseutujen ihmisten arjessa. Työpajoissa esitetyt ideat ja konkreettiset kehittämistoimet pyrkivät luonnon kantokyvyn ja ihmistoiminnan yhteensovittamiseen sekä taloudellisesti pitkällä aikavälillä kestävään luonnon hyödyntämiseen. Kaikissa kolmessa työpajassa ihmisten kokemus kuitenkin oli, etteivät kansalaisten pienetkään ideat ja aloitteet aina etene paikallisessa tai alueellisessa päätöksenteossa.

Luottamus päätöksentekoon siis rakoilee. Työpajoihin osallistuneiden työpajoissa käymistä keskusteluista kävi ilmi, että yhteiskunnallisen polarisaation eli jakautumisen koettiin selvästi voimistuneen. Tämä ei koske pelkästään syrjivää jaottelua yksilön henkilökohtaisten fyysisten ominaisuuksien, kuten ulkonäön tai fyysisen toimintakyvyn, tai ideologioiden perusteella. Näiden jakojen lisäksi kyseessä on entistä syvempi sosioekonominen jakautuminen niihin, jotka pärjäävät, ja niihin, jotka eivät pärjää. Syiksi tähän kehitykseen nähtiin niin nykyinen yhteiskunnallinen keskusteluilmapiiiri kuin viimeaikaiset rajut säästötoimenpiteetkin.

Polarisaation koetusta lisääntymisestä huolimatta työpajojen osallistajat eivät itse ilmaisseet ennakkoluuloja tai vihamielisyyttä muita ryhmiä tai yksilöitä kohtaan vaan tarvetta ja halua auttaa ja tukea toisia: niitä, jotka meinaavat jäädä kelkasta. Työpajoissa toivottiin, että päättäjät jalkautuisivat kansan pariin ymmärtääkseen, mitä heidän tekemänsä päätökset konkreettisesti tarkoittavat. Esimerkkeinä mainittiin hyvinvointisektorinheikennykset ja maaseudun väestöä eriarvoistavat vihreän siirtymän toimet.

Työpajoissa ja niihin liittyvissä haastatteluissa haaveiltiin yhteisöllisemmästä tulevaisuudesta ja yhteiskunnasta, johon kaikki voivat kokea kuuluvansa yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä muutenkin kuin työnsä kautta. Merkille pantavaa on, että kaikissa työpajoissa peräänkuulutettiin nyky-yhteiskunnassa uhatuiksi koettuja arvoja kuten empatiaa, yhteistyötä, solidaarisuutta, toisten kunnioittamista ja kanssaeläjien vastavuoroista auttamista. Nämä arvot koettiin kriittisiksi elementeiksi yhteiskunnan myllerryksistä selviämisen ja kaikille hyvän tulevaisuuden rakentamisen kannalta.

Kestävyysmurros edellyttää arvojen muutoksia sekä toimenpiteitä, joissa kestävämpiä toimintoja ja niitä tuottavia rakenteita on välttämätöntä muuttaa. Tärkeää olisi uskaltaa käydä yhteiskunnallinen keskustelu siitä, mistä kestävyysmurroksessa luovutaan, kuka luopuu ja mistä syistä. **Se, mitä vanhan tilalle syntyy, voi olla jotain uutta ja arvokasta.** Onnistuneen kestävyysmurroksen myötä yhteiskunnan jäsenyydestä voi tulla saavutettavampaa, kokonaisvaltaisempaa ja merkityksellisempää, ja hyvän elämän edellytykset voidaan turvata yhä useammalle ihmiselle oikeudenmukaisissa, ekologisesti kestävässä yhteisöissä.

Lähteet

- 1 Henig, D., & Knight, D. M. (2023) Polycrisis: Prompts for an emerging worldview. *Anthropology Today* 39(2) 3–6. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12793>
- 2 Wallin, A. (2021) Ekogentrifikaatio: kaupunkien kestävyysmurroksen kiusallinen seuralainen. *Alue ja Ympäristö* 50(2) 101–116. <https://doi.org/10.30663/ay.107779>
- 3 Kangas, J., Majasalmi, T., Juva, K., Kotiaho, J. S., Ahlvik, L. (2023) Suomen luonnon tila ja tulevaisuus – skenaariotarkastelu luontokadon pysäyttämiseksi vaadittavista toimista. Suomen Luontopaneelin julkaisu 4b/2023.
- 4 Rajavuori, A. (toim.) (2024) Eriarvoisuuden tila Suomessa 2024. Kalevi Sorsa -säätiö 2024, Into Kustannus Oy.
- 5 Abdul Rahman, M.S., Awang, M. & Jagun, Z.T. (2024) Polycrisis: Factors, impacts, and responses in the housing market. *Renewable & Sustainable Energy Reviews* 202 114713-. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2024.114713>
- 6 Favas, C., Cresta, C., Whelan, E., Smith, K., Manger, M.S., Chandrasenage, D., Singhkumarwong, A., Kawasaki, J., Moreno, S. & Goudet, S. (2024) Exploring food system resilience to the global polycrisis in six Asian countries. *Frontiers in nutrition* 11 1347186–1347186. <https://doi.org/10.3389/fnut.2024.1347186>
- 7 Rockström, J., Gupta, J., Qin, D. ym. (2023) Safe and just Earth system boundaries. *Nature* 619 102–111. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06083-8>
- 8 Bilgin, P. (2003) Individual and societal dimensions of security. *International Studies Review* 5(2) 203–222. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.502002>
- 9 YK 2015 Nuoret, rauha ja turvallisuus. YK:n turvallisuusneuvoston hyväksymä päätöslauselma S/RES/2250.
- 10 Häyrynen, S., Mustonen, A., & Salmivuori, E. (2023) Syrjäseudut siirtymässä: kestävyysmurroksen ja sen oikeudenmukaisuuden moninaiset tulkinnat periferiastrategioissa. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 99–120. <https://doi.org/10.30663/ay.130499>
- 11 Huttunen, S. & Rekola, A. (2021) Reilu siirtymä, ekologinen solidaarisuus ja kestävyysmurroksen mahdollisuus? *Alue ja ympäristö* 50(2) 154–164. <https://doi.org/10.30663/ay.109042>
- 12 Scoones, I., Stirling, A., Abrol, D. ym. (2020) Transformations to sustainability: combining structural, systemic and enabling approaches. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 42 65–75. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2019.12.004>
- 13 Patterson, J., Schulz, K., Vervoort, J. ym. (2017) Exploring the governance and politics of transformations towards sustainability. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 24 1–16. <http://dx.doi.org/10.1016/j.eist.2016.09.001>
- 14 Boström, M. & Lidskog, R. (2024) *Environmental Sociology and Social Transformation. Key Issues*. Taylor & Francis Group.
- 15 Väkkärä, V., Kallio, K.P., Häyrynen, S., Koivula, M., Onkila, T., Laine, I. ja Silfverberg, O. (2024) Selvitys tutkimusperustaisesta ympäristökansalaisuudesta. Suomen Luontopaneelin julkaisu 3B/2024.
- 16 da Silva, M. L. (2011) Information, Communication, and Planetary Citizenship. Teoksessa Fortner, R. S. & Fackler, P. M. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics* 41–53. John Wiley & Sons.
- 17 Laako, H., Aalto, J., Boström, C. ym. (2024) Kestävyysmurros edellyttää johdonmukaista ja läpileikkaavaa politiikkaa – Hallitustenvälisen luontopaneelin (IPBES) arviointiraporttien keskeiset

- viestit ja suosituksia kansallisen luontopolitiikan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 4/2024.
- 18 Rantala, O., & Puhakka, R. (2019) Engaging with nature: nature affords well-being for families and young people in Finland. *Children's Geographies* 18(4) 490–503. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1685076>
- 19 Lehtinen, A. (2003) Johdanto: ympäristö, yhteisö ja oikeudenmukaisuus. Teoksessa Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.) *Oikeudenmukaisuus ja ympäristö* 9–31. Gaudeamus.
- 20 Di Chiro, G. (2020) Mobilizing 'intersectionality' in environmental justice research and action in a time of crisis. Teoksessa Coolsaet, B. (toim.) *Environmental Justice: Key Issues* 316–333. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780429029585-28>
- 21 Cho, S., Crenshaw, K. W. & McCall, L. (2013) Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* (38)4 785–810. <https://doi.org/10.1086/669608>
- 22 Matthies, A-L., Järvelä, M. and Ward, D. (toim.) (2000) *From Social Exclusion to Participation: Explorations across Three European Cities*. Jyväskylän yliopisto.
- 23 Matthies, A-L. (2014) How Participation, Marginalisation and Welfare Services are Connected. Teoksessa Matthies, A-L. & Uggerhøj, L. *Participation, Marginalization and Welfare Services: Concepts, Politics and Practices Across European Countries* 3–18. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9781315599458>
- 24 Meriluoto & Litmanen 2019, 14 Meriluoto, T. & Litmanen, T. (2019) Pelastaako osallistaminen demokratian? Teoksessa Meriluoto, T. & Litmanen, T. *Osallistu! Pelastaako osallistaminen demokratian?* 7–28. Vastapaino.
- 25 Juhila, K. (2002) Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, K., Forsberg, H. & Roivainen, I. (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö* 11–19. Sophi.
- 26 Bäcklund, P. & Mäntyselä, R. (2010) Agonism and institutional ambiguity: Ideas on democracy and the role of participation in the development of planning theory and practice – the case of Finland. *Planning Theory* 9(4) 333–350. <https://doi.org/10.1177/1473095210373684>
- 27 Häkli, J., Kallio, K.P. & Ruokolainen, O. (2020) A missing citizen? Issue-based citizenship in city-regional planning. *International Journal of Urban and Regional Research*, 44(5) 876–893. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12841>
- 28 Häkli, J. (2002) Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun tiedonpolitiikka. Teoksessa Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. *Osalliset ja osaajat – Kansalaiset kaupungin suunnittelussa* 110–124. Gaudeamus.
- 29 Koskiahio, B. (2002) Onko osallisuus vahvaa demokratiaa? Maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta. Teoksessa Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. *Osalliset ja osaajat* 36–57. Gaudeamus.
- 30 Kallio, K.P., Wood, B. & Häkli, J. (2020) Lived citizenship: Conceptualising an emerging field. *Citizenship Studies* (24)6 713–729. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1739227>
- 31 Knuuttila, S., Oksa, J. & Rannikko, P. (2016) Viidellä vuosikymmenellä. Teoksessa Rannikko, P., Sireni, M., Härkin, P., Itkonen, H., Knuuttila, S., Lähteenmäki, M., Oksa, J. & Simula, M. *Kotona, kylässä, liikkeellä. Sivakka ja Rasimäki arjen ja mielen tiloina* 243–251. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- 32 Karhu, J., Piipponen, M., Partanen, L. & Pitkänen, J. (2024) *Pohjois-Karjalan marginaalit*. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys.
- 33 Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (2017) Lukijalle: kansalaisosallistumisen muuttuva kenttä. Teoksessa Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.) *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä* 5–14. Tampere University Press.
- 34 Mäenpää, P. & Fahnle, M. (2021) 4. sektori. *Kuinka kaupunkiaktivismi haastaa hallinnon, muuttaa markkinat ja laajentaa demokratiaa*. Vastapaino.
- 35 Ruokolainen, O., Häkli, J., Kallio, K.P. & Bäcklund, P. (2018) Seudullista kansalaisosallistu-

mista jäljittämässä tiedon yhteistuottamisen keinoin. *Yhdyskuntasuunnittelu* 56(3) 25–38. <https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/article/view/77675>

- 36 Lindholm, C. (2024) *Kun maailma ei riitä. Ekologinen kestävyysvaje ja talouskasvun rajat*. Vastapaino.
- 37 Hast, S. (2021) *Yhteensovittamattomat luonnonvarat? Tutkimus Lapin luonnonvaraistumisesta*. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 323. Lapin yliopisto.
- 38 Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W. ym. (2023) Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances* 9(37) 1–16. <https://doi.org/10.1126/sciadv.adh2458>
- 39 Dunlap, A., Verweijen, J. & Tornel, C., (2024) The political ecologies of “green” extractivism(s): An introduction. *Journal of Political Ecology* 31(1) 436–463. <https://doi.org/10.2458/jpe.6131>
- 40 Peltonen, L., Donner-Amnell, J. & Nokelainen, S. (2024) *Tuulivoiman hyväksyttävyyden nykytila ja näkymät Suomessa*. Publications of the University of Eastern Finland, Reports and Studies in Social Sciences and Business Studies, No 21.
- 41 Salonen, H. & Tomrén, L. (2023) Can local value creation induce a sense of justice during green transitions? A study of six rural areas in Denmark, Finland, and Norway. Nordregio report 2023/9.
- 42 Sorvali, J., Lyytimäki, J., Lähteenmäki-Uutela, A., Huttunen, S., Inkilä, E., Weckroth, M. & Tuulentie, S. (2023) Reiluus puntarissa: Kuusamon tuulivoima- ja kaivossuunnitelmat alueellisina kestävyyskiistoina oikeudessa, mediassa ja mielipiteissä. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 67–88. <https://doi.org/10.30663/ay.137810>
- 43 Cambou, D. & Ravna, Ø. (2024) *The Significance of Sámi Rights: Law, Justice, and Sustainability for the Indigenous Sámi in the Nordic Countries*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003220640>
- 44 Owen, J.R., Kemp, D., Lechner, A.M., Harris, J., Zhang, R. & Lèbre, É. (2023) Energy transition minerals and their intersection with land-connected peoples. *Nature Sustainability* 6 203–211. <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00994-6>
- 45 Keskitalo, A., Mikola, E., Pontén, T., & Ranta, K. (2025) JUST TRANSITION OR ‘GREEN COLONIALISM’? How mineral extraction and new energy projects without free, prior and informed consent are threatening Indigenous Sámi livelihoods and culture in Sweden, Norway and Finland. Amnesty international.
- 46 Stevens, S., Hay-Edie, T., Miranda, C., Ramos, A., ja Pathak Broome, N. (toim.) (2024) Recognizing territories and areas conserved by Indigenous peoples and local communities (IC-CAs) overlapped by protected areas. IUCN.
- 47 Heinämäki, L. (2024) The prohibition to weaken the Sámi culture in international law and Finnish environmental legislation. Teoksessa Cambou, D. & Ravna, Ø. *The Significance of Sámi Rights: Law, Justice, and Sustainability for the Indigenous Sámi in the Nordic Countries* 84–100. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003220640-7>
- 48 Pihkala, P. (2017) *Päin Helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Kirjapaja.
- 49 Pihkala, P. (2019) *Mieli maassa? Ympäristötunteet*. Kirjapaja.
- 50 Doka, K. Jr. (1998) *Disenfranchised Grief: Recognizing and Treating Hidden Sorrow*. Jossey-Bass Publishers.
- 51 Isola, A-M. (2024) Intergenerational Social Exclusion, Silences, and the Transformation of Agency: An Oral History Approach. *Social inclusion* 12 7781. <https://doi.org/10.17645/si.7781>
- 52 Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019) Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability science* 14 681–695. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>
- 53 Häyry, M. & Laihonen, M. (2022) Situating a sustainable bioeconomy strategy on a map of justice: a solution and its problems. *Environment, Development and Sustainability* 26 517–534. <https://doi.org/10.1007/s10668-022-02720-w>
- 54 Nesterova, I. (2020) Degrowth business framework: Implications for sustainable Development. *Journal of Cleaner Production* 262 121382-. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121382>

- 55 Hickel, J., & Kallis, G. (2020) Is green growth possible? *New political economy* 25(4) 469–486. <https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964>
- 56 Fitzpatrick, N., Parrique, T., & Cosme, I. (2022) Exploring degrowth policy proposals: A systematic mapping with thematic synthesis. *Journal of Cleaner Production* 365 132764-. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.132764>
- 57 Hickel, J. (2021) What does degrowth mean? A few points of clarification. *Globalizations* 18(7) 1105–1111. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1812222>
- 58 Halonen, M. & Lundmark, L. (2025) Sustainability transition in peripheral small-scale forest industries: Case studies from Finland and Sweden. Teoksessa Halonen, M., Kuhmonen, I., & Albrecht, M. (toim.) *Rescaling Sustainability Transitions: Unfolding the Spatialities of Power Relations, Governance Arrangements, and Socio-Economic Systems* 271-294. Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-031-69918-4_12
- 59 Koskinen, M., Paananen, K. & Pirinen, M. (2023) *Likainen työ: ilmastopolitiikan voittajat ja häviäjät*. Like Kustannus.
- 60 Fredman, P; Haukeland, J.V., Tyrväinen, L., Siegrist, D. & Lindberg, K. (2024) Innovation and future pathways in nature-based tourism – the outlook from an international expert panel. *Loisir et Société* 47(3) 563–579. <https://doi.org/10.1080/07053436.2024.2423305>
- 61 Luhas, J., Mikkilä, M., Kylkilahti, E. ym. (2021) Pathways to a forest-based bioeconomy in 2060 within policy targets on climate change mitigation and biodiversity protection. *Forest Policy and Economics* 131 102551-. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2021.102551>
- 62 Waldén, P.; Ollikainen, M. & Kahiluoto, H. (2020) Carbon revenue in the profitability of agroforestry relative to monocultures. *Agroforest Systems* 94(1) 15–28. <https://doi.org/10.1007/s10457-019-00355-x>
- 63 Tyrväinen, L., Halonen, J.I., Pasanen, T. ym. (2024) Luontoympäristön terveysvaikutukset ja niiden taloudellinen merkitys. Luonnonvarakeskus, Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus, 76/2024.
- 64 Hirvilammi, T., Matthies, A-L., Närhi, K. & Stamm, I. (2016) Kestävää siirtymää edistäviä työn ja toimeentulon muotoja – Analyysi kirjallisuudesta. *Janus* 24(4) 301–319. <https://journal.fi/janus/article/view/60251>
- 65 Houtbeckers, E. (2023) Miten tulla toimeen planeetan rajoissa? Kestävyysmurros transformatiivisen työn tekijöiden näkökulmasta. Työväentutkimus Vuosikirja 37 45–63. <https://doi.org/10.37456/tvt.131269>
- 66 Kasvio, A. (2014) *Kestävä työ ja hyvä elämä*. Gaudeamus.
- 67 Räikkönen, T., Houtbeckers, E. & Salmenniemi, S. (2024) Riittävän hyvän työelämän tutkimusta kestävyysmurroksen aikakaudella. *Työelämä tutkimus* 22(3) 397–408. <https://doi.org/10.37455/tt.147295>
- 68 Teperi A-M., Lyytimäki J., Heikkilä T., Malve-Alhroth S., Mervaala E., Ratinen I. & Thatcher A. (2025) What does it take to make a workplace just and green – Systemic human factors approach. *European Journal of Workplace Innovation* 9(1& 2) 163–191. <https://doi.org/10.46364/ejwi.v9i1.1409>
- 69 Hirvilammi, T., Peltomaa, J., Tiilikainen, S. & Pihlajamaa, M. (2023) Towards an eco-welfare state: Enabling factors for transformative eco-social initiatives. *European Journal of Social Security* 25(4) 445–463. <https://doi.org/10.1177/13882627231195724>
- 70 Gibson-Graham, J.K., Cameron, J., Healy, S. & Talvikallio, E. (2019) *Elävä talous. Yhteisen tulevaisuuden toimintaopas*. Vastapaino.
- 71 SVT. (2025a) Työvoimatutkimus. Tilastokeskus. <https://stat.fi/julkaisu/cm0x-jna1i7d8a07vwumbn4ap0>
- 72 SVT (2025b) Työnvälitystilasto. Tilastokeskus. <https://stat.fi/tilasto/tyonv>
- 73 Kestävyyspaneeli (2024a) Suomesta kestävyysmurroksen onnistuja: Rajana luonto, voimana ihmiset. Kestävyyspaneelin politiikkasuositus 1/2024.
- 74 Kestävyyspaneeli (2024b) Kestävän talouden mittarit Suomelle. Kestävyyspaneelin taustamuistio 1/2024.
- 75 Haila, Y. (painossa). Luonnon muuttuminen, tuhoutuminen, sopeutuminen ja toipuminen – ja epä-

varmuus.

- 76 Kareksela, S., Ojanen, P., Aapala, K. ym. (2021) Soiden ennallistamisen suoluonto-, vesistö-, ja ilmastovaikutukset. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 3b/2021.
- 77 Häkli, J. & Kallio, K.P. (2018). On becoming political: the political in subjectivity. *Subjectivity* 11(1) 57–73.
- 78 Haahtela, T., Hanski, I., von Hertzen, L. ym. (2017) Luontoaskel tarttumattomien tulehdustautien torjumiseksi. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 133(1) 19–26. <https://urn.fi/URN:NBN:-fi-fe201704106035>
- 79 Firinci Orman, T. (2022) Youth's everyday environmental citizenship: An analytical framework for studying interpretive agency. *Childhood* 29(4) 495–511. <https://doi.org/10.1177/09075682221107750>
- 80 Halonen, M. (2022) Multiple meanings and boundaries of growth in shrinking regions in East and North Finland. *Fennia* 200(2) 120–136. <https://doi.org/10.11143/fennia.119537>
- 81 Käyhkö, M., & Armila, P. (2022) “Tasasen paskaa kuuluu”: Elämänongelmien kirjoa kehkeytyvässä aikuisuudessa. *Aikuiskasvatus* 42(4) 270–285. <https://doi.org/10.33336/aik.122114>
- 82 Vehkalahti, K., Aapola-Kari, S. & Armila, P. (toim.) (2021) Sata nuorta, sata polkua aikuisuuteen. Laadullinen seurantatutkimus Nuoret ajassa. Nuorisotutkimusverkosto, Verkkojulkaisuja 175.
- 83 Järvelä, J. (2023) The Mine or the Mire? Mobilising Place in Natural Resource Struggles. *Journal of Business Ethics* 187 237–254. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05262-3>
- 84 Peltonen, L., Kangasoja, J., Luoma, E., Turunen, J-P., Lahdenperä, S. (2020) Saamelaisten kotiseutalueen valtion metsien käytön ristiriidat ja ratkaisumahdollisuudet – Konfliktikartoitus. Metsähallitus.
- 85 Wood, B. & Kallio, K.P. (2019) Green citizenship: towards spatial and lived perspectives. Teoksessa Davoudi, S., Blanco, H., Cowell, R. and White, I. (toim.) *Routledge Companion to Environmental Planning and Sustainability* 171–180. Routledge.
- 86 Salonen, A. (2024) Korttelikoheesio. Teoksessa Vaattovaara, M., Jännes, J. & Posti, M. (toim.) *Kohti kestävämpiä asuinalueita: kaupunginosien ja kortteleiden kestävyysindikaattoreita* 47–51. Helsingin yliopisto, Kaupunkitutkimusinstituutti Urbaria. <https://doi.org/10.31885/9789515183019>
- 87 Erjansola, J. (2022) Omaa stadia kehittämässä. Helsingin kaupungin osallistuvan budjetoinnin äänestys 2021. Tutkimuskatsauksia 3/2022. Helsingin kaupunki.
- 88 Salonen, A. & Konkka, J. (2023) Kansalaisten hyvinvointi kestävyyttä tavoittelevassa yhteiskunnassa. *Tiedepolitiikka* 47(4) 23–38. <https://journal.fi/tiedepolitiikka/article/view/117852/75982>
- 89 Martinsson, J., & Lundqvist, L. J. (2010) Ecological citizenship: Coming out “clean” without turning “green”? *Environmental Politics* 19(4) 518–537. <https://doi.org/10.1080/09644016.2010.489709>
- 90 Gan, D., & Gal, A. (2023) Student emotional response to the lesser kestrel environmental and sustainability education program. *Environmental Education Research* 29(1) 99–120. <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2139354>
- 91 Moraes, S. E., & Freire, L. A. (2016) The university curriculum and the ecology of knowledges towards building a planetary citizenship. *TCI (Transnational Curriculum Inquiry)* 13(1) 36–55. <https://doi.org/10.14288/tci.v13i1.188177>
- 92 Alkahr, I. & Gan, D. (2020) The role of school partnerships in promoting education for sustainability and social capital. *Journal of Environmental Education* 51(6) 416–433. <https://doi.org/10.1080/00958964.2020.1711499>
- 93 Gan, D., Alkahr, I., & Segal, T. (2023) Incorporating collaborative learning in teacher education to foster self-efficacy to implement environmental citizenship: An action research. *International Journal of Sustainability in Higher Education* 24(3) 700–718. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-07-2021-0258>
- 94 Kallio, K.P. (2024). Umweltbeziehungen erkennen: Ein methodologischer Ansatz zu einer kritischen Klima-, Natur- und Nachhaltigkeitspädagogik [Recognizing environmental relations:

a methodological approach to critical climate, nature, and sustainability education]. Teoksessa Moran-Ellis, J. & Sünker, H. (toim.) *Handbuch Kinder und Nachhaltigkeit* 279-293. Verlag Barbara Budrich GmbH.

95 Häkli, J., Kallio, K.P. & Korkiamäki, R. (toim.) (2015) Myönteinen tunnistaminen. Nuorisotutkimusverkoston Kenttä-sarjan julkaisuja. Helsinki: NTV.

96 Häyrynen, S., Keinonen, T. & Kärkkäinen, S. (2021) Promoting Environmental Citizenship Through Local Socio-Cultural Traditions in Science Education. *Discourse and Communication for Sustainable Education* 12(2) 5–30. <https://doi.org/10.2478/dcse-2021-0013>

97 Wals, A. (2022) Transgressive learning, resistance pedagogy and disruptive capacity building as levers for sustainability. Higher Education in the World Report 8.

98 Zembylas, M. (2024) Unlearning emotional imperialism in education: political, theoretical and pedagogical implications. *Discourse* 45(4) 569–582. <https://doi.org/10.1080/01596306.2024.2360091>

99 Kallio, K. P. & Ruez, D. (painossa). Kestävä, älykäs ja myötätuntoinen kaupunki. Teoksessa Pyyry ym. (toim.) *Maailma huutaa, maantiede vastaa*. Vastapaino.

100 Lyytimäki, J., Huttunen, S., Lonkila, A., Lähteenmäki-Uutela, A., Sorvali, J., & Weckroth, M. (2023) Miten ympäristöoikeudenmukaisuuden moninaisuutta voisi kuvata ymmärrettävästi? *Alue ja Ympäristö* 52(2) 133–138. <https://doi.org/10.30663/ay.140869>

101 Henig, D., & Knight, D. M. (2023) Polycrisis: Prompts for an emerging worldview. *Anthropology Today* 39(2) 3–6. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12793>

102 Wallin, A. (2021) Ekogentrifikaatio: kaupunkien kestävyysmurroksen kiusallinen seuralainen. *Alue ja Ympäristö* 50(2) 101–116. <https://doi.org/10.30663/ay.107779>

103 Kangas, J., Majasalmi, T., Juva, K., Kotiaho, J. S., Ahlvik, L. (2023) Suomen luonnon tila ja tulevaisuus – skenaariotarkastelu luontokadon pysäyttämiseksi vaadittavista toimista. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 4b/2023.

104 Rajavuori, A. (toim.) (2024) Eriarvoisuuden tila Suomessa 2024. Kalevi Sorsa -säätö 2024, Into Kustannus Oy.

105 Abdul Rahman, M.S., Awang, M. & Jagun, Z.T. (2024) Polycrisis: Factors, impacts, and responses in the housing market. *Renewable & Sustainable Energy Reviews* 202 114713-. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2024.114713>

106 Favas, C., Cresta, C., Whelan, E., Smith, K., Manger, M.S., Chandrasenage, D., Singhku-marwong, A., Kawasaki, J., Moreno, S. & Goudet, S. (2024) Exploring food system resilience to the global polycrisis in six Asian countries. *Frontiers in nutrition* 11 1347186–1347186. <https://doi.org/10.3389/fnut.2024.1347186>

107 Rockström, J., Gupta, J., Qin, D. ym. (2023) Safe and just Earth system boundaries. *Nature* 619 102–111. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06083-8>

